

Tema 2: Comunitățile din spațiul românesc în epoca bronzului

1. Epoca bronzului în spațiul românesc. Caracteristica generală.
2. Periodizarea și cronologia.
3. Comunitățile din epoca bronzului timpuriu.
4. Comunitățile din epoca bronzului mijlociu.
5. Comunitățile din epoca bronzului târziu.

1. Caracteristica generală.

Metalurgia. Evoluția civilizației carpatice în epoca bronzului este determinată în mare măsură de treptata impunere a metalurgiei bronzului și a produselor obținute din noul metal în principalele domenii ale vieții cotidiene. Bronzul s-a impus cu greutate, într-un timp îndelungat, atât datorită rarității materiilor prime necesare obținerii lui (arama și cositorul), cât și datorită unui anume conservatorism în menținerea (clinicilor tradiționale de prelucrare a pietrei, care au atins apogeul tocmai la începutul epocii bronzului. La aceasta trebuie adăugată și ușurința cu care se deteriorau uneltele de bronz, fapt neconvenabil în raport cu dificultatea obținerii lor. Deci, în epoca bronzului, s-a menținut paralelismul dintre uneltele și armele de piatră și cele de bronz.

Principalele tipuri de unelte și arme întâlnite în epoca bronzului sunt: *toporul*, *secera*, *pumnalul* și *sabia*. Armele apar, de multe ori, la fel de numeroase sau chiar mai numeroase decât uneltele, ceea ce arată că noul metal era folosit în special pentru activități războinice, iar în economie un rol important continua să-l joace utilajul litic.

Săbiile descoperite se utilizau mai ales pentru împuns. Se cunosc trei tipuri: micenian, Apa și Boiu. Primul tip este influențat de piesele similare din civilizația miceniană, celelalte două fiind creații originale ale metalurgiei tracice din bazinul carpatic. Ele sunt răspândite mai ales în interiorul arcului carpatic, unde locuitorii, datorită resurselor de minerale, se pare că atinseseră un grad mai avansat decât cei din legiunile extracarpatice. De regulă, la est și la sud de Carpați se folosesc, drept arme, pumnale și topoarele de luptă din bronz, precum și măciuci de piatră, cu coada de lemn.

Topoarele, după scopul utilizării, sunt de două tipuri: de *luptă* și de *lucru*. Topoarele de luptă sunt mult mai lungi și mai subțiri decât cele de lucru. Nu sunt părăsite, ca arme, nici topoarele-ciocan de piatră, perforate, cu profil arcuit (*naviforme*). Toporul de lucru tipic era foarte asemănător cu cel întrebuințat și astăzi (cu gaura paralelă cu tăișul). La sfârșitul epocii bronzului, acesta a fost înlocuit cu așa-numitul topor de lip *celt* (gaura pentru coadă era perpendiculară pe tăiș). Prelucrarea lemnului a avut de câștigat de pe urma folosirii topoarelor de bronz (tocmai acum au fost atestate carele, roțile și plugurile primitive de lemn).

Pe de altă parte, folosirea toporului de bronz, cu o eficiență sporită față de cel de piatră, a îngăduit defrișări masive, ducând la extinderea și perfecționarea cultivării plantelor, sub forma *agriculturii de ogor* primitive. Prin trecerea la strângerea recoltei pe mari suprafețe, au apărut și *secerele* propriu-zise, făcute din bronz (având trei sisteme de prindere a cozii: cu limbă la mâner, cu cârlig, cu

buton). Totuși, din cauza insuficienței metalului, s-au utilizat în continuare și seceri de os sau de piatră (sub forma unor cuțite curbe: *cosoare*).

Relațiile de schimb. Spre deosebire de piatră, metalul nu se găsea pretutindeni. De aceea au apărut zone specializate în exploatarea și prelucrarea metalelor (aramă, cositor). În funcție de acestea, s-au creat principalele zone de schimb și drumuri comerciale între regiunile cu predominant caracter agricol (de exemplu, Muntenia, Moldova, Dobrogea) și cele cu meșteșuguri dezvoltate (Transilvania, Banat, parțial Oltenia). Bronzul nu era totdeauna finisat la fața locului, ci pleca din zonele miniere și sub formă de bare, lingouri sau turte, urmând să fie turnat din nou după tiparul dorit de cumpărător. Se întâlnesc și numeroase topoare și seceri, fără urme de întrebuințare, aflate în depozite (precum cele de la Baniabici - azi Vâlcele, lângă Cluj sau cel de la Draja, lângă Ploiești), dovedind că acestea, fiind uneltele cele mai cerute, foloseau și ca echivalent de schimb. Semnificativă este, în acest sens, descoperirea unor astfel de depozite la Predeal și Sinaia, ceea ce atestă folosirea văii Prahovei ca o cale curentă de legătură între Transilvania (zona minieră) și Muntenia (zona agricolă).

Asemenea schimburi comerciale sunt atestate nu numai în interiorul zonei carpato-dunărene, ci și cu alte regiuni învecinate sau mai îndepărtate. Astfel, spațiul dat era străbătut de variante ale cunoscutului *drum al chihlimbarului*, care lega regiunile Mării Baltice cu cele ale Mării Mediterane. Așa s-ar explica prezența la noi a unor *perle de chihlimbar* sau, invers, prezența unor tipuri de unelte și arme transilvănene în regiunile central-europene și baltice (unde se exploata și cositorul). Pe aceeași cale, legăturile cu sudul, care fuseseră puternice încă din neolitic, au dobândit valențe noi în epoca bronzului, mai ales în perioada miceniană. Astfel, în afara săbiilor de tip micenian, semnalăm prezența *perlelor de faianță* (forma cea mai rudimentară a sticlei), venite din lumea est-mediteraneană și care constituiau un obiect cerut cu predilecție de locuitorii Europei răsăritene, centrale și chiar vestice. Ele apar frecvent în inventarul mormintelor; numai într-un mormânt de femeie de la Sărata Monteoru s-au găsit peste 400 asemenea perle, care împodobiseră îmbrăcămintea defunctei.

Structura socială în epoca bronzului, pe teritoriul carpato-dunărean, nu atinsese stadiul societății sclavagiste, ca în Orient sau în bazinul egeean. Comunitățile locale se aflau într-un stadiu de destrămare a societății gentilice, tipic începutului așa-numitei *democrații militare*. Un factor esențial pentru ritmul mai lent față de Orient l-au constituit puternicele mișcări de populații care au avut loc la începutul și sfârșitul perioadei, stânjenind dezvoltarea normală a factorului autohton.

Ca urmare a întăririi aristocrației tribale și unional-tribale și a înmulțirii conflictelor intercomunitare, așezările epocii bronzului se caracterizează, în general, printr-o perfecționare a *sistemului de fortificații*. Asemenea lucrări, cu valuri și palisade solide, care presupun un important volum de muncă, demonstrează creșterea populației, întărirea comunităților tribale, ca și folosirea probabilă a muncii prizonierilor.

Depozite și tezaure. O altă dovadă a întăririi coeziunii tribale o putem afla în numeroasele depozite de unelte și arme din bronz, care pot fi interpretate ca

tezaure ale comunității, îngropate în momente de restriște și nerecuperate de cei ce le-au ascuns. După alte opinii, cel puțin o parte a acestor depozite ar putea fi depuneri rituale în locuri sacre, ca ofrande aduse unor divinități. Semnificația reală a acestor depozite trebuie, deci, interpretată de la caz la caz, în funcție de condițiile de descoperire și de componența depozitelor. Ca acumulări de bogății, fie de către o comunitate, fie de către unele vârfuri ale aristocrației, pot fi interpretate și *tezaurele de aur și argint*, descoperite la Țufalău (jud. Covasna), Șmig (jud. Sibiu), Rovine (jud. Timiș) sau Ostrovu Mare (jud. Mehedinți). Din aur și argint se confecționau uneori arme, simbol al bogăției și puterii, așa cum demonstrează tezaurul de la Perșinari (jud. Dâmbovița), unde au fost recuperate o spadă și 11 pumnale de aur și patru topoare de argint, din Bronzul mijlociu.

Viața spirituală. În privința credințelor, principalul obiect al cultului a devenit *soarele*, adorat sub cele mai diverse aspecte: cercuri de lut din care se desprindeau raze; același motiv pe vase; vetre mari, decorate cu motive spiralice (Wietenberg); care ori bărci solare, trase de păsări (precum la Orăștie). Se cunosc și locuri dedicate cultului solar, precum la Sărata-Monteoru și Sălacea (jud. Bihor).

Vechiul cult al fertilității și fecundității și-a pierdut aproape complet importanța, fapt dovedit de raritatea plasticii antropomorfe feminine și a celei zoomorfe. Excepție face doar cultura Gârla Mare din Oltenia, dar analiza antropologică a arătat că statuetele de aici se aflau doar în mormintele de copii, fiind vorba probabil de o divinitate protectoare a acestora. De asemenea, se întâlnesc destul de frecvent vase lucrate în stil figurativ, uman sau animal.

Arta epocii bronzului este dominată de stilul geometric, liniar și spiralic, prezent mai ales pe ceramică, dar și pe o mare parte din unelte, arme și ustensile casnice. Schema de dispunere a ornamentului este, de regulă, radială, în legătură cu simbolistica solară.

Ritul funerar cunoaște, la început, o predominare a inhumăției, dar majoritatea culturilor epocii bronzului folosesc în paralel și incinerația. În privința inhumăției, în majoritatea cazurilor, se folosește, în continuare, ritualul depunerii în poziție chircită, în cimitire plane, așa cum îl întâlnim și în eneoliticul final. Uneori, ritualul funerar atinge forme complicate, așa cum este cazul unor impunătoare construcții din lespezi de piatră, descoperite la Căndești (jud. Vrancea. în aria culturii Monteoru), sugerând existența unor cavouri și a unor monumente funerare. De regulă, între mormintele aceluiași cimitir se întâlnesc deosebiri de inventar, uneori foarte mari, indicând diferențieri de avere și o anumită ierarhizare în cadrul comunităților tribale. Prin folosirea în paralel a incinerației, se impune acum definitiv concepția potrivit căreia doar sufletul este nemuritor, putându-se reîncarna. Acest rit este specific pentru o vastă zonă din Europa centrală, unde se dezvoltă *cercul cultural al înmormântărilor în câmpuri de urne*. În spațiul vechi românesc, mai ales culturile din vest (Wietenberg, Pecica, Vucedol, Cruceni și Gârla Mare) se caracterizează prin folosirea masivă a incinerației. Celelalte culturi au folosit, de regulă, inhumăția. Însă, spre sfârșitul Bronzului mijlociu, și în cadrul celorlalte culturi începe să se utilizeze incinerația, dar numai în proporție redusă și îndeosebi la mormintele de copii, adică în acele cazuri în care tradiția nu avea încă semnificații profunde. În etapa următoare, a începutului epocii fierului, tocmai

triburile care practicaau incinerarea în câmpuri de urne au jucat un rol important în marile mișcări de populații produse atunci.

2. Periodizarea și cronologia

Stabilirea momentului de început al epocii bronzului în spațiul românesc a suscitat numeroase discuții. Adeseori, aceeași cultură este inclusă fie în eneoliticul final, fie în bronzul timpuriu. Pentru rezolvarea acestei probleme, din punct de vedere metodologic, se pot aplica două criterii fundamentale:

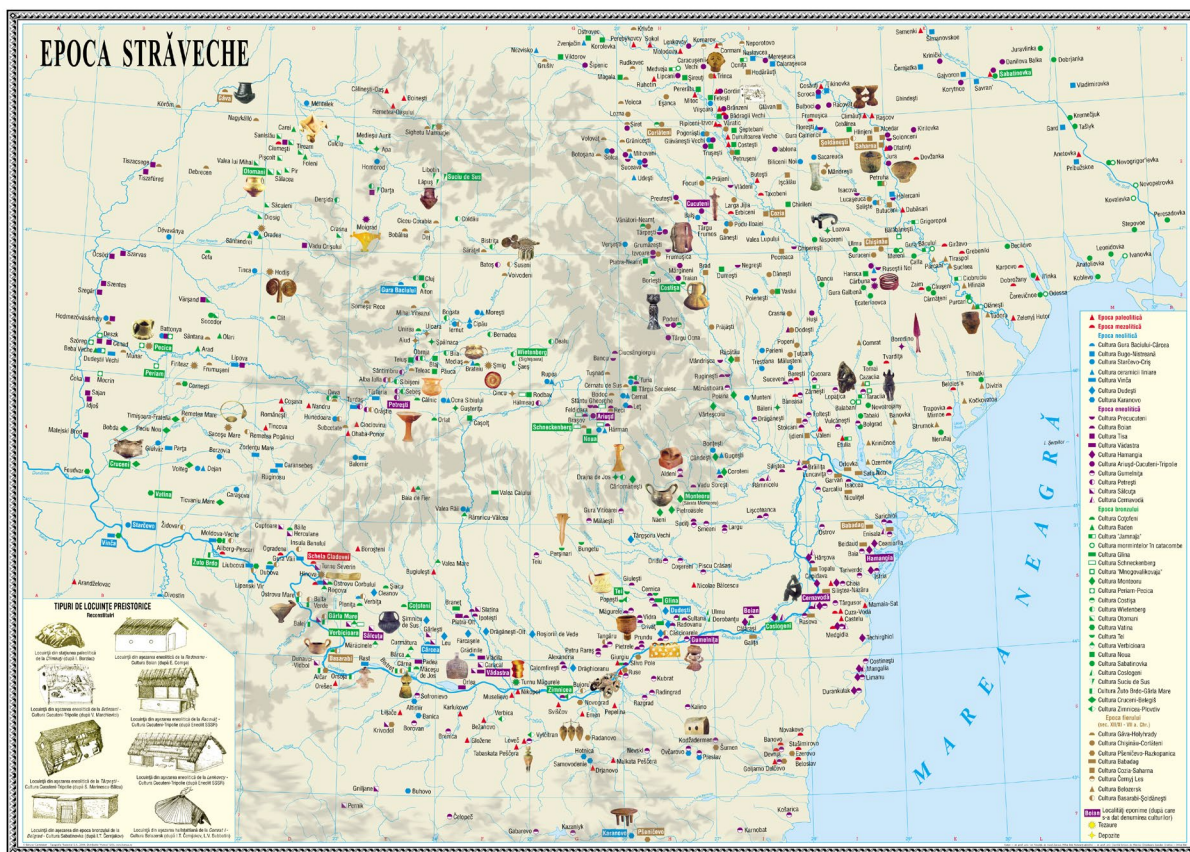
a) O cultură trece la epoca bronzului în momentul în care comunitățile respective încep exploatarea și prelucrarea minereurilor proprii, iar prezența obiectelor de bronz nu se mai datorează doar importurilor din sud. Pentru comunitățile care nu posedă zăcămintele, indiciul îl constituie frecvența importurilor de bronzuri din ariile aflate în imediata apropiere, cu care întrețin un intens schimb de produse.

b) O cultură trece la epoca bronzului atunci când se restabilește echilibrul între ramurile principale ale economiei: păstoritul și agricultura primitivă.

De obicei, aceste două fenomene se petrec simultan. Trecerea la epoca bronzului reprezintă doar un aspect regional al unui vast fenomen european. În spațiul vechi românesc se petrec contacte reciproce, active, între forme de cultură materială central-, sud- și est europene. Diferitele influențe nu au fost încă precizate în toate situațiile, ceea ce a îngreunat alcătuirea unei periodizări proprii. S-a încercat să se aplice sistemul alcătuit de arheologul german Paul Reinecke, bazat pe patru faze (Bronz A, B, C, D), valabile mai ales pentru Europa centrală. Însă, orice periodizare trebuie să reflecte, în primul rând, realitățile locale. De aceea, Ion Nestor a elaborat un sistem bazat pe trei mari perioade (Bronz timpuriu, mijlociu și târziu), valabil și în prezent, cu unele precizări, aduse îndeosebi de către D. Berciu, Dorin Popescu, Sebastian Morintz, Mircea Petrescu-Dîmbovița, P. Roman, Al.Vulpe.

După alte opinii, îndeosebi ale cercetătorilor care încearcă să se racordeze mai mult la schemele de periodizare ale Europei centrale, epoca bronzului s-ar prelungi și la începutul primei perioade a epocii fierului, până pe la 800 î. Chr., deoarece tocmai atunci se constată apogeul metalurgiei bronzului, în timp ce obiectele de fier erau extrem de rare. Conform acestei concepții, epoca bronzului s-ar împărți în patru mari faze: timpurie, mijlocie, recentă și târzie (ultimele două fiind echivalente cu Bronzul târziu, respectiv Hallstatt timpuriu, din periodizarea românească).

Perioada	după M. Petrescu-Dîmbovița	după A. Vulpe	Culturi distincte
Br. timpuriu	2000/1800-1700/1550	3500-2300/2200	Coțofeni, Glina, „Jamnaja”
Br. mijlociu	1700/1550-1350/1300	2300/2200-1550/1500	„Katakombnaja”, „Mnogovalikovaja”, Otomani, Wietenberg, Suciul de Sus, Pecica, Vatina, Gârla Mare, Verbicioara, Monteoru, Tei, Costișa,
Br. târziu	1350/1300-1150	1550/1500-1200/1150	Suciul de Sus, Cruceni-Belegiș, Noua-Sabatinovka-Coslogeni

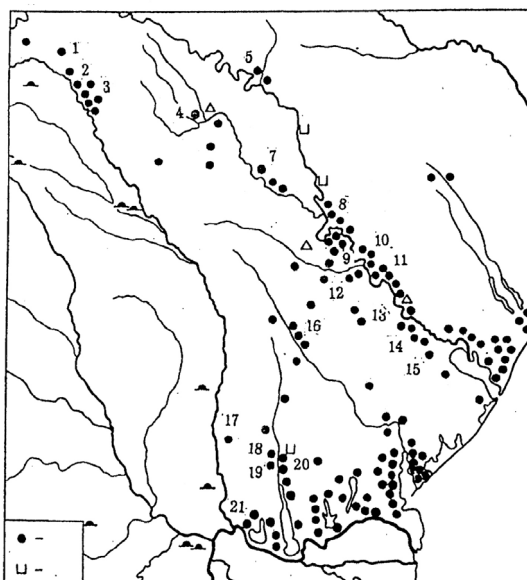
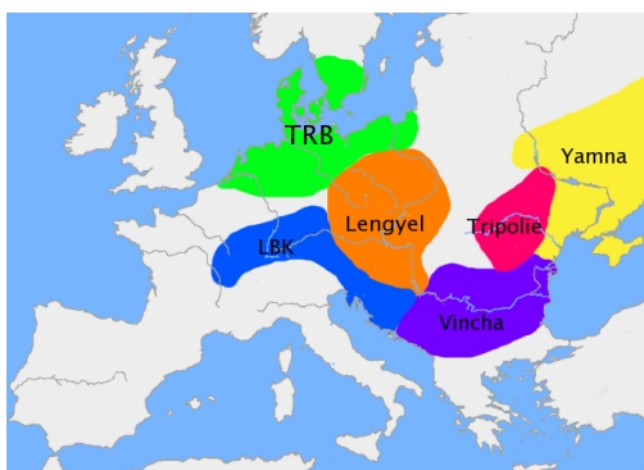

3. Comunitățile din epoca bronzului timpuriu

Evoluția culturală. La scara întregului teritoriu, în funcție de evoluția factorilor locali și de evoluția externă, pot delimitate câteva cercuri culturale, specifice Bronzului timpuriu:

- de est-sud-est (cultura „Jamnaja”);
- de sud (cultura Glina);
- de vest și centru (cultura Coțofeni);

Cultura „Yamnaya”

Primele investigații ale obiectivelor tumulare în spațiul ponto-caspic privind cultura menționată au avut loc în cea de-a doua jumătate a sec. XIX. Către finele acestui secol sunt elaborate primele teze privind clasificarea, datarea și interpretarea istorică a materialelor arheologice. Însă, locul și însemnătatea incontestabilă a siturilor arheologice respective au fost determinate în sistemul de antichități cultural-istorice, pentru prima dată, de către eminentul arheolog rus V.A. Gorodțov abia la începutul sec. XX, pe baza cercetărilor de teren sistematice efectuate în zona râului Severskii Doneț. Acestui savant îi revine și meritul de a fi definit cultura, denumind-o "Iamnaia" - denumire ce reflectă particularitățile esențiale ale ritului funerar, executat în gropi funerare simple, de formă dreptunghiulară (spre deosebire de cultura înmormântărilor în catacombe) sau de cultura "Srubnaia". Ulterior, prin investigațiile sistematice de amploare din perioada interbelică și, îndeosebi, după al doilea război mondial, s-a constatat că cultura descrisă are un vast areal de răspândire, iar cronologic include perioada finală a eneoliticului și perioada timpurie a epocii bronzului. În virtutea acestor circumstanțe, cultura "Iamnaia" formează o multitudine de variante, faze etc., geografice și cronologice.

Actualmente, se consideră că această cultură s-a constituit ca urmare a condițiilor natural-geografice specifice zonei de stepă, sub influența cărora s-a conturat un complex economic și cultural unic, bazat pe creșterea seminomadă și transhumantă a animalelor. Originea culturală descinde din comunitățile cultural-istorice neolitice de tip Hvalânsk și Srednâi Stog, din zona de stepă și silvostepă a interfluviului Nipru-Volga.

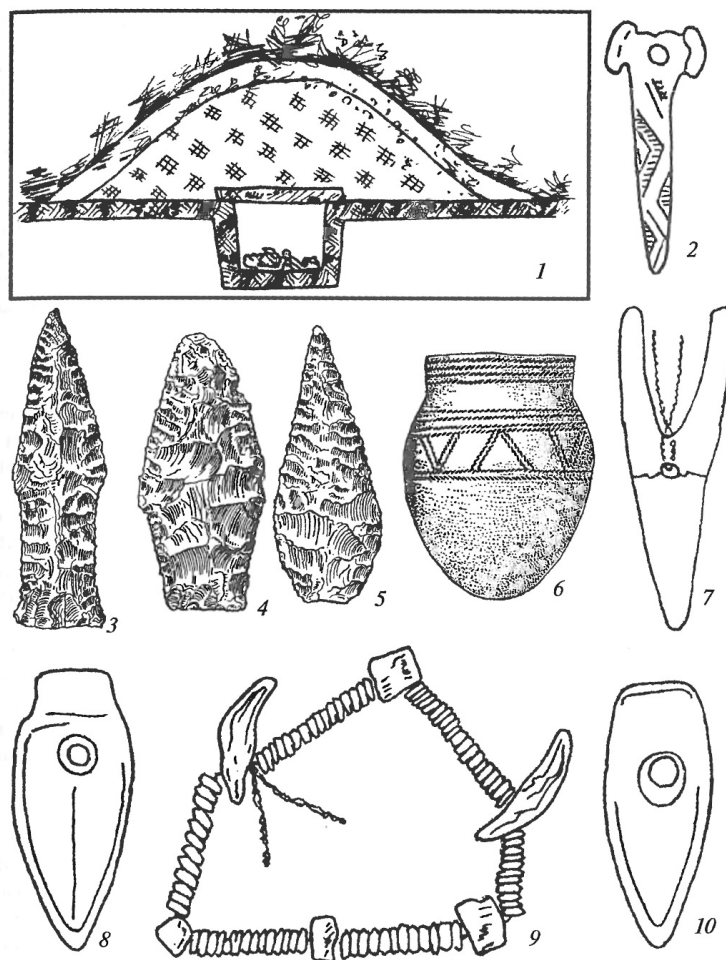
Ca rezultat al cercetărilor în spațiul dintre Prut și Nistru au fost înregistrate circa 500 de tumuli cu peste 2.000 de înmormântări specifice culturii "Iamnaia". Majoritatea complexelor sunt localizate în zona de stepă, dar la un nivel apreciabil este reprezentată și zona de silvostepă.

Se cunosc tumuli izolați și grupuri de câte 3-5, mai rar 8-15 tumuli. Deseori au o dispunere în șiruri, pe dealuri care ocupă arii diferite (la cumpăna apelor) sau de-a lungul râurilor.

În procesul de edificare a unui tumul pot fi identificate câteva etape:

Pentru început, pe un teren deschis, în sol viu, se săpa groapa funerară. Mai frecvent, se practicau gropile simple, dreptunghiulare, cu pereții drepecți. Pământul scos se aranja în val, formând un cerc sau două semicercuri. Au fost semnalate cazuri când, după săparea gropii, locul era "purificat" prin aprinderea rugurilor, mai apoi procedându-se la amenajarea celei dintâi. Fundul gropii era așternut cu plante ierboase, rogojini împletite din stuf și papură sau fibre de altă natură, fapt atestat prin analiza amprentelor evidente ale acestora. Probabil, erau căptușiți și pereții gropii, utilizându-se scheletul din pari înfiți pe fundul gropii funerare, câte 3-4 pe fiecare latură. După aranjarea defunctului, groapa era acoperită cu bârne sau bare de lemn, dispuse în lungul sau latul ei, deasupra cărora se așterneau, de asemenea, rogojini. Doar în cazuri aparte, populația respectivă folosea lespezi de piatră pentru amenajarea gropii funerare și a acoperișului. Mai apoi, deasupra înmormântării principale se înălța movila, folosindu-se în acest scop pământul din imediata apropiere, fapt documentat în multe cazuri prin prezența depresiunilor pronunțate, din jurul perimetrului extern al mantalei. Dimensiunile inițiale ale acestuia din urmă erau reduse: diametrul - de la 5-6 la 10-15 m și înălțimea - de la 1,5 la 2 m.

Fiind terminat, tumulul urma să funcționeze, după toate probabilitățile, ca cimitir familial, înmormântările ulterioare efectuându-se la periferia mantalei. S-a constatat că înmormântările secundare periferice se efectuau intenționat în partea nord-estică sau sud-vestică a mantalei.

Purtătorii culturii respective practicau înhumarea defuncțiilor. Au fost semnalate doar câteva cazuri de înmormântare simbolică - cenotafuri sau înmormântarea corpului dezmembrat. Fiecare înmormântare conține, de regulă, osemintele unei singure persoane. Însă sunt atestate și înmormântări colective, cu rămășițe osteologice a două, trei sau patru persoane de același sex și vârstă sau de sex și vârstă diferite.

Majoritatea defuncțiilor erau înmormântați în poziție orizontală pe spate, cu brațele întinse în lungul corpului și picioarele îndoite din genunchi (circa 62%). În alte cazuri, defuncții puteau fi îngropați în poziție moderat chircită pe partea stângă sau dreaptă, cu un braț de-a lungul corpului și altul în regiunea bazinului (circa 31%). Relativ rar, este înregistrată poziția accentuat chircită, cu brațele în fața corpului sau ridicate spre cap (6,5%).

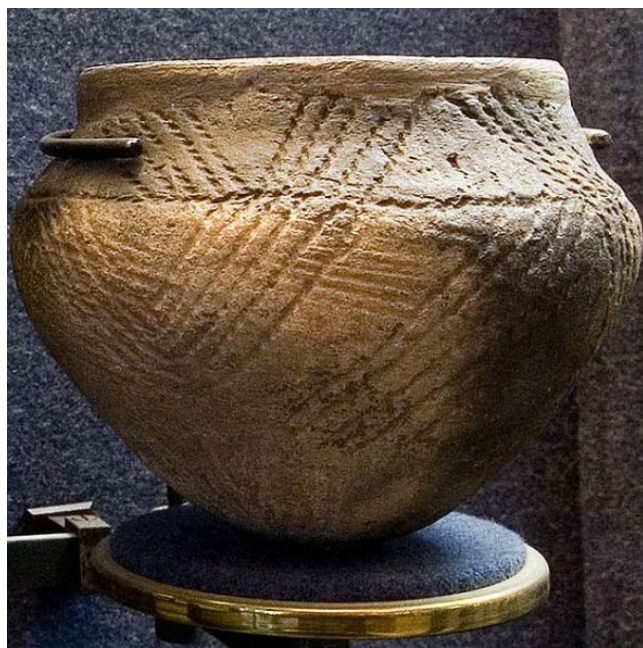
Unul din elementele esențiale ale ritului funerar îl constituie ocrul de diferite nuanțe. Prezența lui în aproape toate înmormântările a și condiționat, de altfel, un timp îndelungat denumirea culturii. Sub formă de bulgări sau praf, ocrul este atestat atât pe fundul gropii, cât și pe oasele scheletului. Acoperirea defunctului cu ocr nu se făcea arbitrar, ci în mod selectiv: ocrul a fost depistat pe oasele craniului, mâinilor sau picioarelor.

Complexele funerare tumulare se caracterizează printr-un inventar mortuar modest, cu un număr redus de obiecte. Ceramica e prezentă în circa 22% din înmormântări, în fiecare din ele depistându-se câte un singur vas și numai în cazuri excepționale câte 3-4. Vasele se puneau la capul defunctului, în partea lui superioară. Sunt cunoscute situații când vasele funerare se găseau pe treapta gropii, mai precis pe acoperișul ei.

Ceramica a fost modelată din pastă cu amestec de șamotă, într-o execuție grosolană, cu suprafața imperfectă. Doar unele au suprafața netezită într-o anumită măsură. Culoarea variază de la negru-cenușiu la roșu-galben.

Ca formă se disting: amfore cu corpul globular sau ovoidal și cu două torți late perforate orizontal; amfore globulare sau ovoidale cu torți tubulare și urechiușe plate semicirculare, cu orificii verticale; cupe în formă de clopot, cu corp globular, gura deschisă și gât înalt tronconic; vase tronconice cu sau fără suport circular, urechiușe cu orificii verticale; cești și cupe simple, semisferice sau tronconice; vase-borcan cu corp ovoidal, buza răsfrântă etc.

În fond, vasele nu sunt ornamentate. Pe cele ce poartă decor a fost atestat ornamentul: în benzi șnurate, în șiruri de incizii circulare sau triunghiulare, aplicat (în unul sau mai multe brăuri în relief) etc.

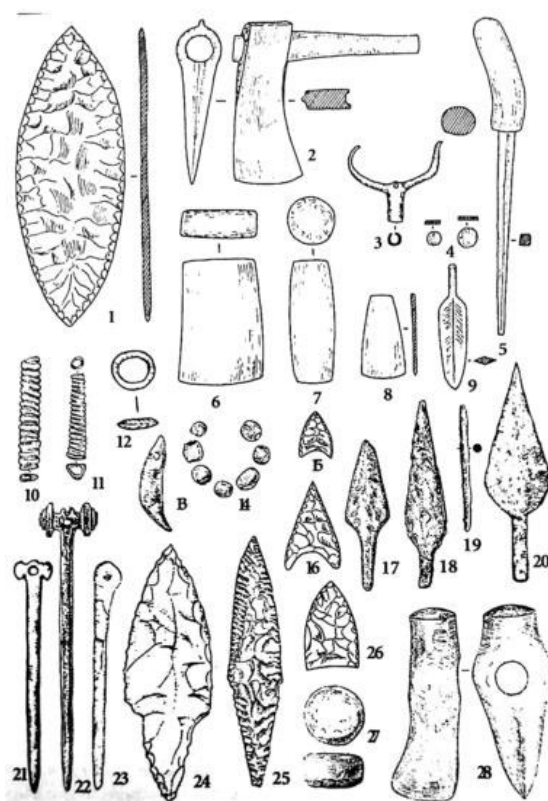

Unelte și arme au fost înregistrate în 6% din înmormântări. Dintre ele menționăm: topoarele-ciocane din diferite roci dure, cu perforație pentru înmănușare, cu muchie cilindrică mai mult sau mai puțin pronunțată. Vestigii rare sunt topoarele de silex în formă de pană. Vom mai menționa lamele, așchiile răzuitoare de silex, neexpresive ca formă. A mai fost depistat un număr neînsemnat de unelte de os și corn de cerb; străpungătoare, sule, săpăligi etc.

Din categoria armelor, cele mai frecvente sunt vârfurile de săgeată pentru arc care formează două varietăți: vârfuri de săgeată de silex de formă triunghiulară, cu baza dreaptă sau concavă și vârfuri de săgeată de os, cu ascuțișul larg și cu un mic peduncul de fixare.

Printre puținele obiecte de metal, menționăm cuțitașele - pumnale miniaturale și câteva sule circulare sau pătrate în secțiune. Se remarcă un topor-ciocan turnat probabil din cupru, având o formă evoluată, cu orificiu de înmănușare, descoperit într-o înmormântare tumulară din apropierea satului Cuconeștii Vechi.

Din categoria obiectelor de podoabă vom menționa: cerceii- pendants din una sau mai multe spire, confecționați din sârmă de argint, cupru sau aur; brățările simple din sârmă și brățările compuse din mai multe tuburi mici, răsucite din foiță de cupru; salbele din colți perforați de lup, câine, vulpe sau cerb.

Un interes aparte îl prezintă menhirii sau statuile (stelele) antropomorfe de piatră. Stele cu dimensiuni aproape naturale, cu părțile corpului, mai mult sau mai puțin reliefate, au fost depistate în mantaua tumulului (Ciobruți, Alexandrovca), sau deasupra gropii funerare, formând, împreună cu lespezile simple necioplite, acoperișul (Căușeni, Grigoriopol etc).

A fost definită în urma săpăturilor sistematice inițiate în anul 1926 de I. Nestor pe tellul de la Glina (lângă București), cultura eponimă a fost corect încadrată de majoritate cercetătorilor români și străini în perioada timpurie a epocii bronzului. Astăzi cunoaștem aproximativ 130 de așezări Glina răspândite pe un teritoriu vast delimitat de Porțile de Fier la vest, Mostiștea la est și Dunărea la sud. Limita nordică constituie, în linii mari, Carpații Meridionali, însă se poate afirma cu certitudine că, cel puțin într-un anumit moment al evoluției sale, cultura Glina a ocupat sporadic și Țara Bârsei. Ca zone intens locuite remarcăm cursurile mijlocii și inferioare ale Dâmboviței, Argeșului și Oltului. Se observă lesne preferința pentru locurile dominante: 90% din așezările culturi Glina se află pe pînți de terasă în zona de câmpie și pe înălțimi naturale în zona colinară și de munte. Până în prezent, se cunosc doar două așezări Glina fortificate: Orbească de Sus (jud. Teleorman) și Odaia Turcului (jud. Dâmbovița), ambele prevăzute cu câte un șanț de apărare ce închide accesul pe promontoriile pe care se află aceste așezări.

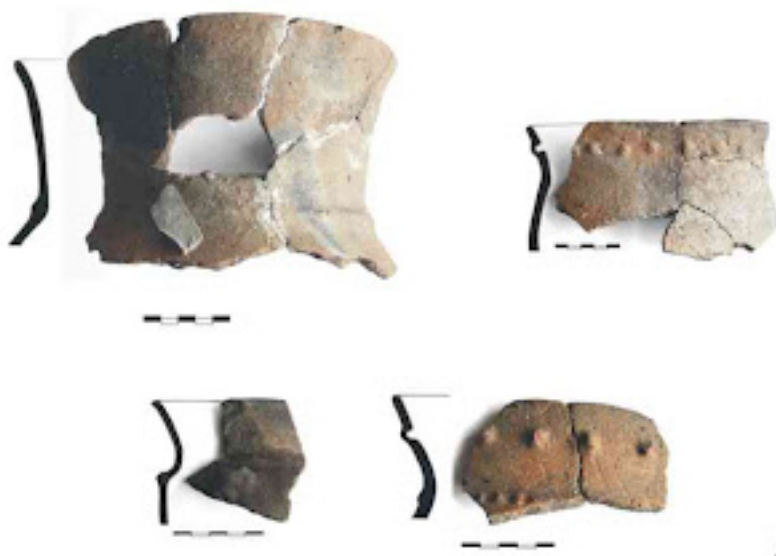
Un singur mormânt poate fi atribuit cu certitudine culturii Glina. Este vorba de complexul funerar descoperit în așezarea de la Căscioarele (jud. Călărași), compus dintr-un schelet puternic chiruit pe stînga, a cărui groapă funerară era acoperită de aglomerare de material ceramic, oase de animale și resturile unei vetre portabile, pe o suprafață de 14/2,5 m, dar care inițial era mai mare. Este cert că ne aflăm în fața unei înmormântări speciale, cu un rit deosebit, ce nu poate fi extins la întreaga cultură Glina.

Ceramica acestei culturi poate fi împărțită în două categorii. Prima, cea mai numeroasă, are în compoziție pietre și cioburi pisate, arderea este neuniformă la cenușiu sau cărămiziu și suprafețele vaselor sunt nefinisate. Cele mai frecvente forme ale acestei categorii sunt vasele mari cu profilul arcuit sub formă de "S" prelung, vase-borcan, amfore și străchini. Decorul constă aproape exclusiv din găuri-buton executați în tehnica „au repousse” sub buza vasului, creștături și brâuri alveolare. A doua categorie, mai puțin numeroasă, o constituie ceramica fină, de culoare neagră sau cenușie. Ca forme, remarcăm bolurile și castroanele de mici dimensiuni. Această categorie este, în general, nedecorată, rar întâlnindu-se creste sau proeminențe în relief, dispuse pe pântecul și sub buza vasului.

Ca inventar metalic (cupru și bronz), pe lângă o serie de sule, dălțițe și cuțitașe, în așezarea de la Branet (jud. Olt) s-a descoperit un pumnal de aramă triunghiular, de origine sudică. Caracteristice pentru cultura Glina, sunt securile plate cu marginile drepte sau ridicate, în legătură cu cultura Glina a fost pusă și răspândirea în Oltenia și Muntenia a topoarelor cu gaură de înmănușare transversală de tip Veselinovo I și Dumbrăvioara.

Originea culturii Glina este încă neclară. Un aport important pare a fi avut cultura Cernavoda II - Foltești II.

Sfârșitul culturii Glina are loc odată cu apariția ceramicii decorate cu măturică în Oltenia și a grupului Odaia Turcului (nivelul superior din așezarea eponimă) în centrul și nord-estul Munteniei. Acestea din urmă reprezintă ultimele manifestări culturale ale bronzului timpuriu din regiunea dintre Carpații Meridionali și Dunăre, ce vor face trecerea spre culturile clasice ale bronzului mijlociu: Monteoru, Tei și Verbicioara.

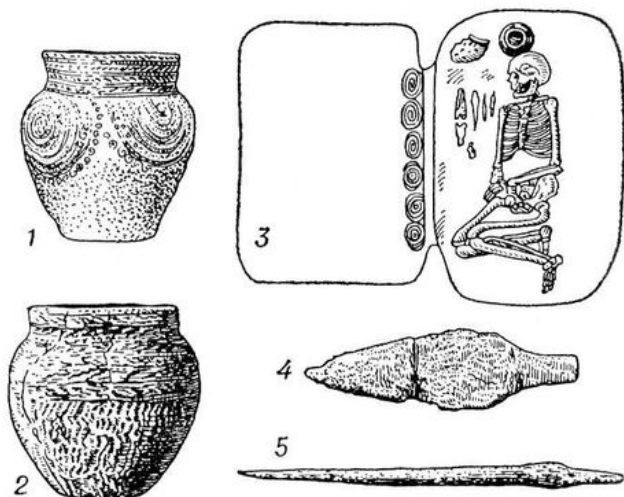
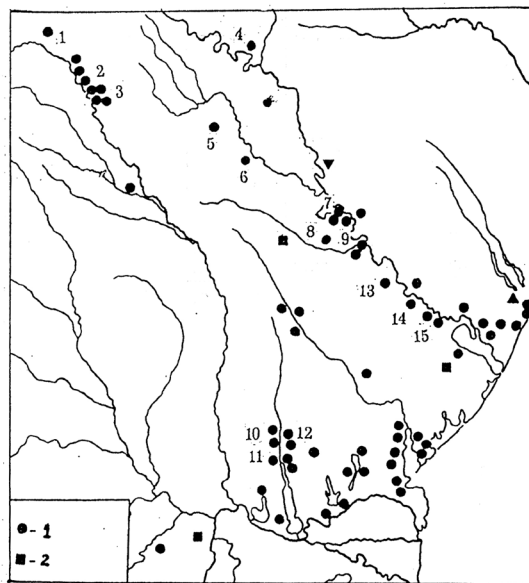
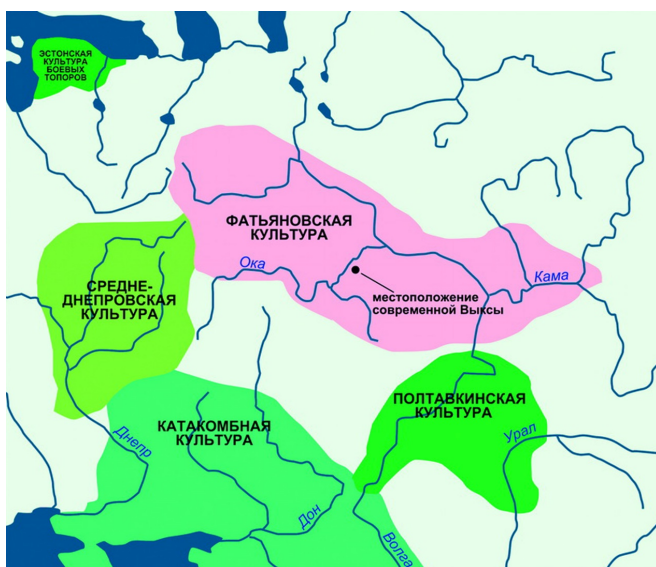

4. Comunitățile din epoca bronzului mijlociu

Evoluția culturală. După origine, influențe și legături culturale, se pot distinge câteva grupări de culturi:

- a) estice (culturile „Katakombnaja”, „Mnogovalikovaja”)
- b) sud-estice (Costișa, Monteoru, Tei);
- c) sud-vestice (Verbicioara, Gârla Mare, Vatina, Periam-Pecica);
- d) central și nord-vestice (Wietenberg, Otomani, Suciul de Sus).

Cultura „Katakombnaja”.

Istoricul cercetărilor culturii Catacombelor coincide, în linii generale cu cel al culturii "Iamnaia". Fiind evidențiată de către V.A. Gorodțov la începutul sec. XX, monumentele acestei culturi s-au aflat în permanență în atenția multor cercetători cu renume, astfel încât, deja către mijlocul anilor '50 ai sec. XX, au beneficiat de o elucidare sintetizată în studiul cercetătoarei T.V. Popova. De la bun început, dar îndeosebi în cadrul unor noi investigații de amploare din ultimele trei decenii, s-a stabilit cu certitudine că această cultură se extinde pe aproape întreaga zonă de stepă

și, parțial, de silvostepă, de la Volga la Prut, incluzând mai multe culturi distincte, după unii cercetători, sau, după alții mai multe variante culturale distincte.

În pofida perioadei îndelungate de cercetare, originea culturii rămâne discutabilă. Conform investigațiilor științifice recente, nucleul culturii - grupul de monumente Donețk - s-a format pe baza unor comunități nou venite. În ce privește descendența grupurilor periferice, se consideră că ar fi apărut ca rezultat al dislocării populației grupului Donețk și în procesul interacțiunii ei cu diferite triburi ale culturii "Iamnaia".

Cultura catacombelor este datată, convențional, în sec. XX-XVII/XVI a. Chr. Însă probele C14 recente indică faptul că cele mai vechi monumente includ și sfârșitul mil. III a. Chr.

Monumentele culturii catacombelor în interfluviul Prut-Nistru au fost descoperite într-un trecut nu prea îndepărtat, fiind cercetate doar în ultimele două-trei decenii.

Datorită investigațiilor de teren în zonă au fost înregistrate aproximativ 100 de obiective ale culturii catacombelor. Acestea sunt necropole tumulare care includ peste 100 de movile ce conțin circa 500 înmormântări. Doar în câteva puncte au fost înregistrate necropole plane (Dănceni, Harnațca etc). Așezări ale purtătorilor acestei culturi n-au fost semnalate în spațiul pruto-nistean (ca în cazul culturii "Iamnaia").

Analizând harta arheologică a ținutului, se observă o extindere a culturii pe întreg teritoriul, mai ales în zona de stepă, situație condiționată, probabil, și de un grad de cercetare mai intens al tumulilor. La vest de Prut sunt cunoscute doar câteva înmormântări (Holboca, Smeeni, Lișcoteanca), fapt ce ne permite să calificăm interfluviul Prut-Nistru ca fiind extrema periferică de vest a culturii catacombelor. Movilele cu înmormântări ale culturii catacombelor, singulare ori în grup, se găsesc în cele mai diverse condiții topografice.

O trăsătură distinctivă a culturii catacombelor din interfluviul Prut-Nistru o constituie faptul că purtătorii ei nu ridicau tumuli noi, ci foloseau pentru ceremoniile funerare tumuli vechi, străini din punct de vedere cultural. Dispunem doar de câteva informații despre înmormântări principale ale culturii catacombelor (Gura Bâcului, Semionovka, Glinoe). Movilele lor nu au dimensiuni prea mari, înălțimea nedepășind 1 m.

De obicei, defuncții erau plasați în tumuli mai timpurii, din eneolitic, și în cei aparținând culturii "Iamnaia". În fiecare din ei au fost depistate 1-3 până la 8 înmormântări, rareori mai multe. Sunt foarte puține înmormântările în centrul mantalei, marea lor majoritate efectuându-se în cerc, la periferiile movilei, în partea ei sudică. La executarea ritualurilor funerare, puțul de intrare se afla în partea dinspre câmp, iar camera mortuară era săpată în direcția centrului tumular. Numărul înmormântărilor și dispunerea lor intenționată indică cu certitudine folosirea fiecărui tumul în calitate de necropolă familială.

Cultura catacombelor se caracterizează prin mai multe tipuri de construcții funerare care se deosebesc atât prin forma specifică a puțului de intrare și a camerei mortuare, cât și prin modul lor de unire. Pentru teritoriul vizat sunt caracteristice construcțiile ce constau dintr-un puț de intrare simplu, oval sau circular în plan, care străbate mantaua străveche până la nivelul orizontului vechi. Camera funerară în

formă de catacombă cu boltă, de formă ovală în plan, se săpa de regulă în unul din pereții puțului, puțin mai jos de nivelul lui, direct în solul viu. Puțul și catacomba erau unite prin dromosul scurt și îngust prin care se introducea defunctul. După ceremoniile funerare, dromosul se astupa cu pietre, cu un scut de lemn sau un "dop" de lut, iar puțul de intrare se astupa cu pământ.

Purtătorii culturii catacombelor practicau înhumarea defuncților. În cazul câtorva înmormântări, până la efectuarea acestora, corpul defunctului a fost dezmembrat (Taraclia, Tiraspol, Trapovka) iar în alte câteva complexe au fost semnalate înmormântări simbolice-cenotafuri (Taraclia, Tatarbunar).

Predomină înmormântările cu un singur defunct, dar sunt cunoscute și cu doi-trei, resturile osteologice aparținând unor persoane de sex și vârstă diferită. De cele mai multe ori defuncții erau aranjați în poziție orizontală pe spate, cu picioarele întinse și brațele dispuse în lungul corpului. Mult mai puțin numeroase sunt înmormântările la care se sesizează o îndoire nepronunțată a genunchilor sau o poziție chircită abia perceptibilă, pe partea stângă sau dreaptă. Fundul camerei mortuare se așternea cu papură, iarbă, posibil și materiale organice (blănuri, piei). Corpul neînsuflețit era acoperit sau învelit în rogojini. Ocrul, ca element al ritului funerar, este atestat la mai puțin de 50 % din înmormântări, depistându-se, de cele mai multe ori, pe oasele craniului, laelele mâinilor și picioarelor.

Inventarul funerar este caracteristic pentru mai puțin de jumătate din înmormântări. Include ceramică, unelte, arme, mai puține obiecte de podoabă. Cel mai adesea acestea sunt semnalate, nemijlocit, în camera funerară și mai rar la intrarea în catacombă ori în nișe speciale.

Indiferent de destinația lor funcțională, obiectele funerare se plasau în partea dreaptă a defunctului, la cap sau în regiunea superioară a corpului, uneori în regiunea bazinului și la picioare.

Cel mai impunător din punct de vedere numeric este materialul ceramic. Vase întregi ori aproape întregibile au fost semnalate la circa 40 % din înmormântări, a câte 1-2, uneori mai multe, în fiecare. Au fost atestate și vestigii ale câtorva vase de lemn (Trapovka, Iasski).

Ca formă și tehnologie, ceramica nu se distinge printr-o mare diversitate. E modelată din pastă cu un bogat amestec de șamotă; arderea s-a efectuat neuniform, culoarea fiind neagră sau cenușie. Suprafața lor internă și externă a fost netezită cu un mănunchi de iarbă, păstrându-se amprente. Pe unele vase s-au păstrat porțiuni slab lustruite. Multe vase nu poartă decor. Pe cele ornamentate e prezent decorul în benzi șnurate, linii incizate, în benzi de împunsături de formă diferită. Ca formă se impun vasele-borcan, joase, cu gât scurt și gură largă. Mai puțin numeroase sunt ceștile și cupele (uneori cu fundul rotunjit). Merită atenție și vasele cu corp bitronconic; vasele în formă de amforă cu torți-aplice și orificii verticale; ulcioarele cu toartă simplă ș.a.

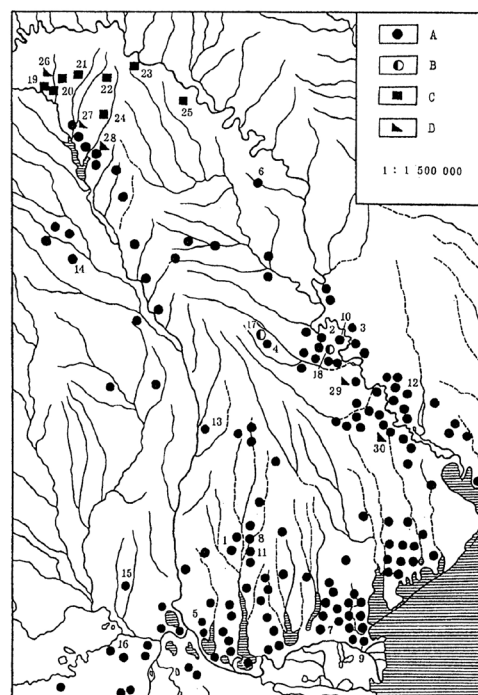
Din categoria uneltelor și armelor, menționăm: vârful de săgeată triunghiular, cu baza concavă; lamele-cuțit, gratoarele, așchiile de silex; topoarele de piatră de formă diferită, cu gaură de înmănușare; vestigii rare, cum sunt vârful de buzduhan de piatră, sferice și nicovalele mici de piatră; câteva artefacte de os - un tăiș, colți de mistreț și două unelte pe omoplați de ovicaprine. La câteva complexe s-au găsit astragale (câte două, de regulă), probabil, pentru joc. Obiectele de metal lipsesc aproape cu desăvârșire. Excepție face pumnalul, tipic pentru cultura catacombelor, descoperit recent în una din înmormântări în r. Camenca (pe Nistru).

Puțin numeroasă e și categoria obiectelor de podoabă, dintre care merită atenție: pendentivele, răsucite din plăci de bronz (?); o brățară originală de metal, cu decor pseudoșnurat, descoperită într-unui din complexe funerare de la Cuconești Vechi (inedită); pendentivele sau șirurile de pendentive de os.

Cultura „Mnogovalikovaja”.

În zona nord-pontică, în mileniul II a. Chr. a existat o cultură arheologică, cunoscută în literatura de specialitate sub denumirea de "cultura ceramicii ornamentate cu mai multe brâie" (în literatura rusă este folosită denumirea de "kultura mnogovalikovoi keramiki").

În ansamblu, aria acestei culturi cuprinde un teritoriu mare dintre râul Prut, la vest și cursul inferior al fluviului Volga la est. Totodată, aria ei cuprinde două zone naturale: stepa și, parțial, silvostepa.

Pentru prima dată, monumentele culturii "mnogovalikovaia" au fost descoperite și cercetate pe teritoriul Ucrainei. Stilul și tipul ornamental de pe vasele depistate în așezări și necropole tumulare au și servit, de fapt, ca motiv principal pentru stabilirea denumirii susmenționate.

Inițial, aceste monumente, ce conțineau ceramică originală, ornamentată cu un șir de brâie succesive, au fost interpretate în mod diferit. Spre exemplu, un timp relativ îndelungat s-a considerat că ele constituie o variantă locală a culturii "katakombnaia" sau nu erau diferențiate cultural și cronologic de cultura Srubnaia. Numai după cercetările efectuate de A. Dobrovolski și S. Berezanska pe teritoriul Ucrainei, iar ulterior de V. Dergacev în Moldova, s-a stabilit că mormintele respective constituie un grup distinct de culturile "Katakombnaia" și Srubnaia. Mai târziu, S. Berezanska a separat și argumentat acest grup de monumente, numindu-l "kultura mnogovalikovoi keramiki". Monumentele culturii "mnogovalikovaia" în aria vestică (Moldova) au fost, pentru prima dată, argumentat relevante, detaliat clasificate și sistematizate în lucrările lui V. Dergacev și I. Cerneakov.

Conform analizei tipologice și observațiilor stratigrafice, cultura "mnogovalikovaia" a existat în toată aria în intervalul de timp cuprins între monumentele culturilor Katakombnaia și Srubnaia târzie. În zona cursului mijlociu al râului Don și, parțial, în cea a râului Severski Donețk, ele preced, un timp relativ scurt, monumentele culturii Abașevo.

Sursele de studiere a culturii "mnogovalikovaia" sunt constituite de un număr mic de așezări cercetate, care sunt, în fond, concentrate în partea de est a ariei, precum și de numeroase complexe funerare. Mai detaliat sunt studiate monumentele funerare. Ele sunt divizate în două etape cronologice principale: timpurie și târzie.

Caracteristică pentru întreaga arie a acestei culturi este prezența unei cantități neînsemnate de inventar funerar. Inventarul constă din vase sau fragmente de vase și cataramă de os sau corn. În ansamblu, periodizarea acestor monumente coincide în diferite zone ale ariei. Însă e de menționat faptul că, după ultimele cercetări, cele mai timpurii etape sunt atestate în partea nord-estică a acestei arii, iar cele târzii în partea vestică de stepă nord-pontică. Acest fenomen se poate explica prin procesul de înlocuire treptată a culturii "mnogovalikovaia" din zona de silvostepa a Ucrainei de est, la început cu cultura Abașevo, apoi cu cultura Srubnaia timpurie (de tip clasic), a cărei graniță de vest coincide cu fluviul Nipru. Probabil, acest fapt a și provocat migrarea purtătorilor culturii "mnogovalikovaia" în direcția sud-vest și sud a zonei nord-pontice.

Pornind de la această teză, putem considera justă ipoteza lui S.N. Bratcenko care consideră că elementele principale ale culturii "mnogovalikovaia" s-au format și cristalizat în zona de contact dintre silvostepă și stepă din spațiul interfluvial Nipru-

Don și numai după aceea s-au răspândit și în zona de stepă a întregii regiuni nord-pontice, inclusiv și în zona vestică a ariei, respectiv spațiul pruto-nistrean.

Conform cercetărilor efectuate în spațiul pruto-nistrean, în prezent sunt cunoscute peste 400 de complexe funerare aparținând acestei culturi. Predomină mormintele tumulare secundare (95%) și numai aproximativ 30 de morminte sunt legate nemijlocit de construirea inițială a tumulului. Predomină mormintele de formă ovală în plan, cu secțiune simplă, cu cotlon și cu trepte. Înhumările în construcții de bârne (lăzi, cavouri în formă de covată), precum și în cutii de piatră (ciste) constituie un număr neînsemnat, în poziția celor înmormântați predomină gradul mijlociu de chircire. Orientarea defuncțiilor nu este constantă. Totuși, se poate trage concluzia că direcția nord-estică predomină (29%).

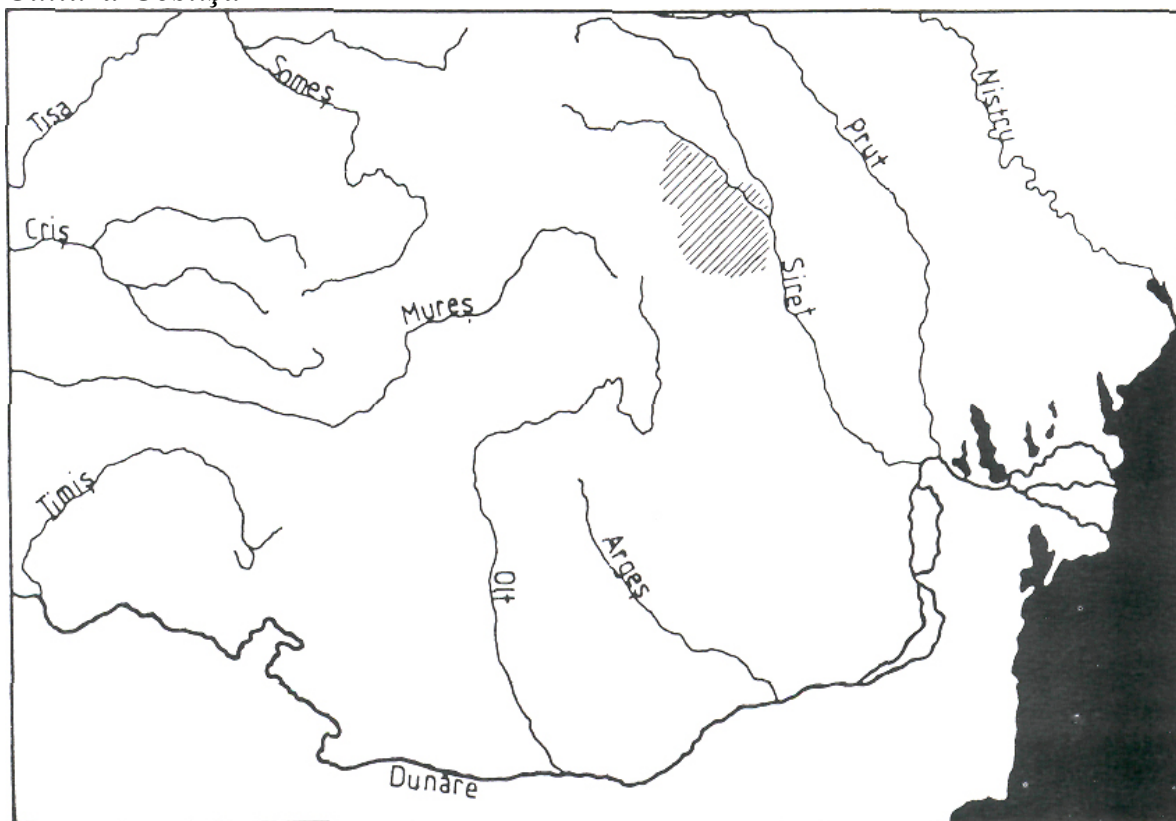
În toată aria culturii "mnogovalikovaia" obiectele de metal sunt puțin numeroase: topoare de tip Kolontaevo, tesle de tip Kostroma și cuțite-pumnale cu o ușoară îngroșare la mâner. Acestei culturi îi pot fi atribuite depozitele de bronzuri de la Borodino, Kolontaevo, Skakun și Râbakovka.

Obiectele de piatră se întâlnesc rar. Într-un mormânt a fost descoperită o măciucă ce poate fi comparată cu măciuca de la Borodino. Un topor de piatră de tip Borodino a fost găsit în mormântul tumular de la Corpaci.

Obiectele de os sunt reprezentate, cu precădere, prin așa-numitele cataramă de os și corn.

Pe baza analizei efectuate, putem sincroniza cultura "mnogovalikovaia" cu cultura Monteoru, în special fazele IC3-IA și, parțial, cu faza a II-a, precum și cu etapa timpurie a culturilor Komarovo, ceea ce corespunde în cronologie absolută sec. XVII-XV/XIV a. Chr. Dat fiind faptul că în spațiul pruto-nistrean nu au fost depistate până în prezent monumente care pot fi atribuite orizontului Presabatinovka, se poate presupune că finalul culturii "mnogovalikovaia" coincide cu data timpurie a monumentelor de tip pre- (proto) Sabatinovka. Tangența morfologică între cultura materială a ambelor culturi ("mnogovalikovaia" și Sabatinovka) și analogiile directe în ritul funerar indică, probabil, faptul că "mnogovalikovaia" a constituit un substrat cultural genetic relativ puternic care a participat la geneza culturii Sabatinovka și Coslogeni.

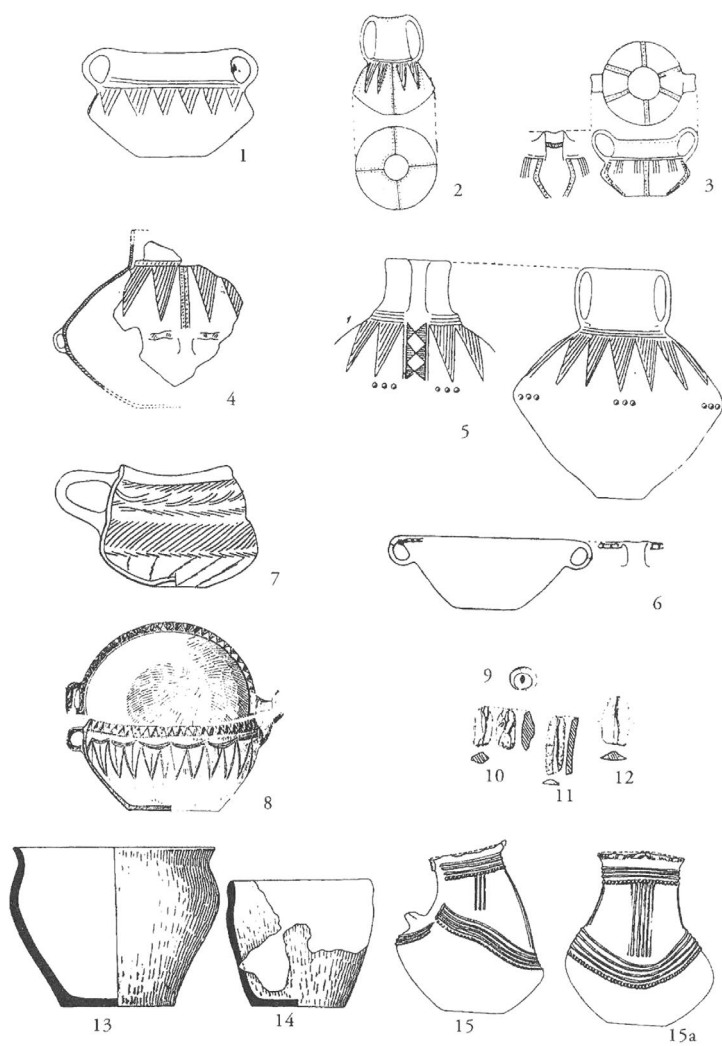
Cultura Costișa

Denumită astfel după numele aşezării descoperite pe dealul „Cetățuia” de la Costișa, jud. Neamț, lângă Buhuși, în valea Bistriței. Este atestată, în special, pe teritoriul județelor Neamț și Bacău, în cuprinsul bazinelor Trotușului, Bistriței și Moldovei. Cu excepția aşezării eponime, fortificată cu trei şanțuri de apărare, cultura Costișa se caracterizează prin locuri vremelnice, reduse ca suprafață - grupuri de colibe - în care s-a descoperit destul de puțin material ceramic și litic (cuarțit). Ceramica și artefactele de piatră, os și aramă, aflate în săpăturile efectuate în aşezarea de la Costișa (1959-1962) este, în schimb, bogat reprezentată cantitativ. Ceramica - cești cu una sau două torți, amfore, vase mari, globulare și străchini tronconice - este decorată, mai ales, cu triunghiuri hașurate, dispuse cu vârful în jos, realizate prin incizie.

Observațiile stratigrafice făcute la Costișa, au arătat că sfârșitul locuirii acestei culturi a fost determinat de ocuparea aşezării de către purtătorii culturii Monteoru, veniți dinspre sudul Moldovei subcarpatice.

Prin formele și decorul ceramicii, cultura Costișa vădește strânse afinități cu grupul Ciomortan, încă puțin cunoscut, atestat în depresiunile intracarpătice din estul Transilvaniei. De asemenea, au fost evidențiate analogiile între ceramica de tip Costișa cu cea de tip Komarov și Bilyi Potok din Ucraina subcarpatică.

Cultura Monteoru.

Sărata-Monteoru (com. Merei, jud. Buzău), așezarea eponimă a culturii Monteoru, cunoscută la sfârșitul sec. XIX datorită exploatării zăcămintelor de petrol și ca stațiune balneară. Stațiunea arheologică a fost descoperită de arhitectul german Eduard Honzik, constructorul complexului balnear; cu prilejul lucrărilor și-a adunat o colecție de materiale pe care a dăruit-o Muzeului din Berlin. Astfel, colecția a fost cunoscută de prof. Hubert Schmidt, care a încadrat-o în epoca bronzului. În anii 1917-1918 H. Schmidt face primele săpături arheologice.

Primele cercetări românești s-au făcut în 1926-1927 de către prof. Ioan Andrieșescu, ajutat de Ion Nestor; cel din urmă va continua să lucreze, cu câteva scurte întreruperi, între 1937-1958. Săpăturile au fost reluate în 1994 de Ion Chicideanu.

Cultura Monteoru s-a format în perioada timpurie a epocii bronzului (etapa Monteoru 1 C4) în aria și din fondul cultural al perioadei de trecere și cu o importantă influență sudică (Cernavoda II, Foltești II, Râmnicelu, Cățelu, Coșereni, Zimnicea, Ezero); atinge stadiul matur de dezvoltare și de maximă răspândire în perioada mijlocie a epocii bronzului (etapele Monteoru IC3 - Monteoru II), intrând în perioada târzie cu faza Balintești-Gârbovăț, fază în care se manifestă și primele elemente ale culturii Noua.

Dezvoltarea internă a culturii Monteoru a determinat împărțirea ei în două mari perioade: I-a perioadă evoluează de-a lungul a 11 nivele de locuire, iar a II-a perioadă de-a lungul a 3 nivele de locuire.

Răspândită în regiunile de sud și de est subcarpatice (în județele Dâmbovița, Buzău, Vrancea și în Moldova centrală) până spre câmpie, în care, însă, n-a pătruns decât excepțional, în perioada a II-a (la Tinosul și Ploiești - Triaj, jud. Prahova).

În stadiul actual al cercetărilor în aria Monteoru se cunosc trei centre mai importante: Sărata-Monteoru (așezare și necropolă), Căndești-Vrancea (necropolă de peste 800 de morminte), Năeni-Zănoaga (Buzău) (așezare).

În etapa sa de început are caracterele comune perioadei timpurii a epocii bronzului românesc, înrundindu-se cu cultura Glina. Forma dominantă este ceașca cu două toarte înalte, drepte, formând muchie pe linia de unire cu marginea, cupele și paharele, castroanele cu 4 toarte, vasele sferice cu marginea mare arcuită, amforele, askosul cu plisc, vasele de uz comun.

Etapa a doua (Monteoru IC3) corespunde perioadei mijlocii a epocii bronzului, a constituirii teritoriului său în care va evolua până la sfârșit și a formării propriilor trăsături care o vor individualiza în raport cu celelalte arii culturale. Unele forme tipice perioadei timpurii nu se continuă în bronzul mijlociu.

Din toarta cu muchie și creastă a primei etape se formează toarta supraînălțată cu șea și prag sau cu buton (în aria estică). Din amfora înaltă, ovală se va dezvolta treptat binecunoscutul vas de ofrandă propriu numai culturii Monteoru.

La începutul celei de-a doua perioade se observă transformări în viața internă a triburilor Monteoru, manifestate prin fortificarea Cetățuiei; prin prezența ceramicii Wietenberg și Tei și printr-o bogată activitate metalurgică.

Cultura Monteoru se integrează în aria înmormântărilor sub cercuri de pietre, singulare sau pe familii. Inhumăția în poziție chircită a fost ritul dominant pe toată durata sa.

Spre sfârșitul epocii bronzului grupul Monteoru participă la formarea noii sinteze culturale denumite Noua.

Cultura Tei

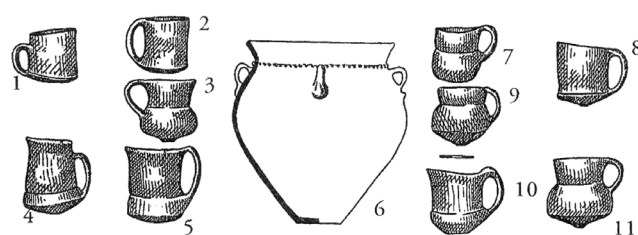
Purtătorii culturii au ocupat un spațiu delimitat - la nord, de dealurile sub-Carpaților Meridionali; în sud, de lanțul munților Stara Planina; la est, de cursurile superioare ale Ialomiței și afluenților săi, în vest, de valea râului Vedea. Acesta a fost spațiul locuit statornic, aria propriu-zisă a culturii, în care, până azi, se cunosc peste 130 de descoperiri. Procesul de formare a culturii s-a desfășurat în aria sa propriu-zisă de existență - potrivit cu documentația de până acum, precumpănitor în teritoriul de la nordul Dunării - pe un fond cultural premergător, de caracter Foltești - Glina îndeosebi, într-o măsură redusă și de tip Cernavoda III.

Apariția culturii Tei, ca manifestare etno-culturală cu fizionomie proprie, poate fi situată cronologic în jurul anilor 1750 a. Chr.

În așezări instalate în apropierea apelor curgătoare, în lunci, pe terase joase sau înalte și pe boturi de dealuri; cu bordeie, colibe și case de suprafață utilizate concomitent (nu în vreo succesiune), populațiile au practicat economia mixtă, lucrând cu unelte de piatră, os, corn, lut ars dar și de metal. Afirmatia mai veche că în cultura Tei metalul este rar, trebuie abandonată, fiind infirmată de topoarele, secerele, cuțitele și împungătoarele de bronz, ca și de formele de turnat, descoperite în ultimele trei decenii. Trebuie însă subliniat că, pe tărâmul metalurgiei, aria acestei culturi - lipsită de zăcăminte metalifere - s-a dovedit a fi, mai ales, o zonă de circulație și de contacte între centrele de producție a uneltelor, armelor și podoabelor de bronz din teritoriul intracarpatic și din sudul Dunării. În acest context, dar și în cadrul rolului avut de triburile Tei - de a fi vehiculat în aria nord-dunăreană elemente, bunuri, influențe ale civilizației sudice, egeene, trebuie situate și spada miceniană de la Roșiori de Vede sau tezaurul de la Perșinari.

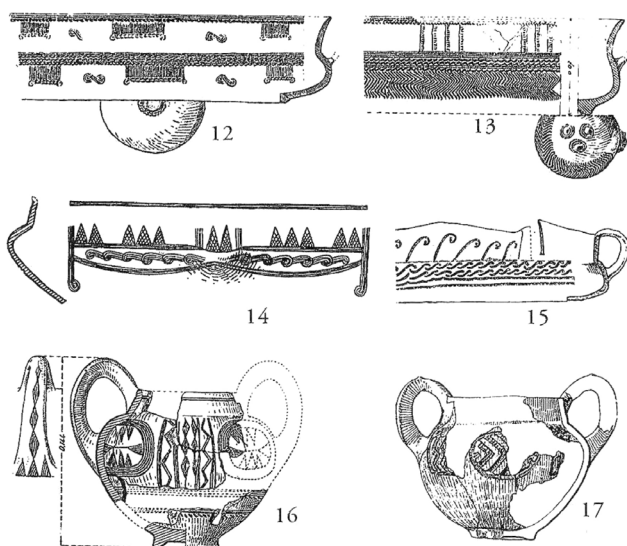

În așezări, elementul definitoriu pentru întreaga cultură 1-a constituit ceramica, cu forme caracteristice (vasul de provizii cu corp bombat, gât cilindric și gură evazată; castronul cu corp arcuit; cana și ceașca cu o toartă) și cu decor de asemenea, specific, întemeiat pe combinarea motifelor lineare, spiralo-meandrice și geometrice, realizate în tehnica împunsăturilor succesive, deseori încrustate cu alb.

Se cunosc și câteva înmormântări - înhumați chirciți, cu inventar sărac.

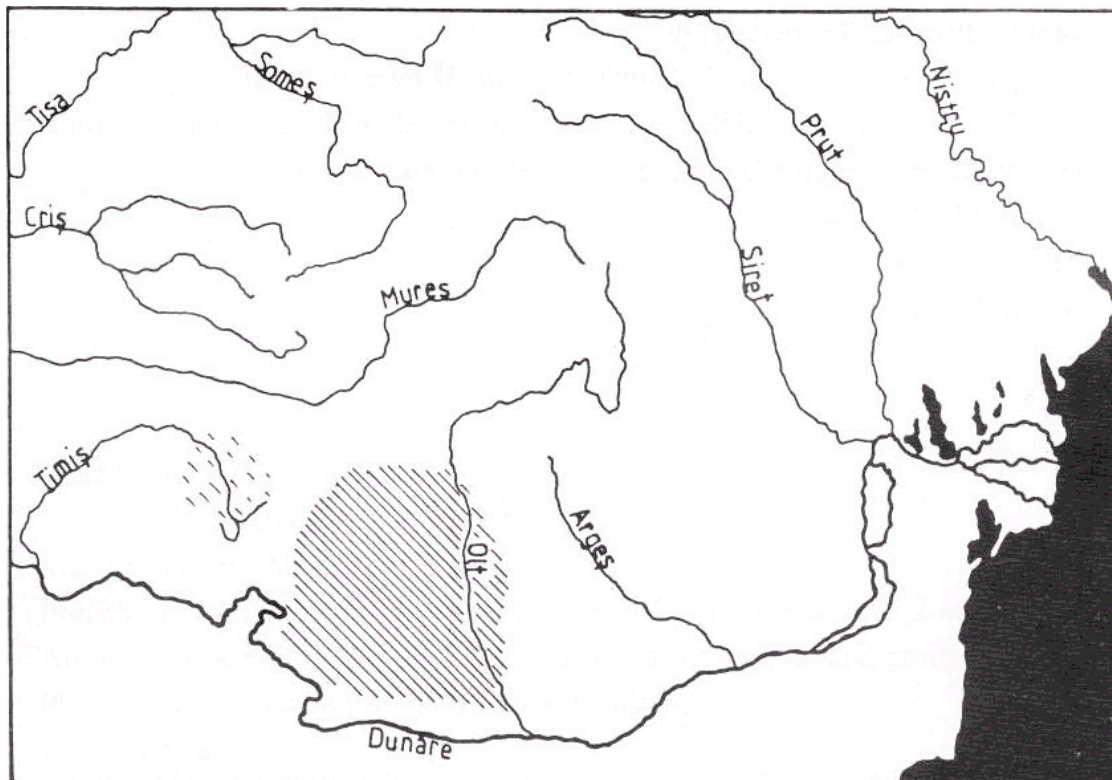
Evoluția culturii s-a derulat pe parcursul sigur a cinci faze (Tei I-V), în fizionomia cărora pot fi urmărite contaminări, adaosuri sau pierderi de "substanță", determinate, fiecare, de evenimente și împrejurări istorice ce au afectat întreaga dezvoltare a triburilor Tei.

Sfârșitul culturii poate fi explicat prin treptata de vitalizare, degradare a structurilor sale, în condițiile preliminarilor continentale, carpato-danubiene, ale marilor migrații egeene, iar, în cele din urmă, prin adoptarea de către populațiile Tei a noii civilizații de tip hallstattian timpuriu, pătrunsă dinspre vest și difuzată, în jur de 1200 a. Chr. și la sud de Carpați, la est de Olt și la sud de Dunăre.

Cultura Tei. 1-11 forme ceramice din faza Tei III; 12 Bucureștii Noi; 13, 15 București-„Tei”; 14 Popești-Novaci; 16 Giulești; 17 Popești. După V. Leahu (1-11, 16), A. Vulpe (12-15) și R. Vulpe (17). Scări diferite.

Cultura Verbicioara

Descoperită în 1949, prin săpăturile executate la Verbicioara (comuna Verbița, jud. Dolj) - localitate după care i s-a dat și numele - cultura a ocupat în perioadele mijlocie și târzie ale epocii bronzului, jumătatea estică a Banatului, întreaga Oltenie, o zonă de teren largă de circa 30 km în stânga Oltului, nord-estul Serbiei și nord-vestul Bulgariei. În perioada târzie și finală a culturii, această arie a fost restrânsă odată cu pătrunderea de-a lungul Dunării, în sudul Banatului și sud-vestul Olteniei a purtătorilor culturii Gârla Mare.

S-a format pe teritoriul Banatului, pe fondul cultural premergător al complexului Periam-Mokrin. Ulterior, s-a răspândit în aria precizată mai sus, evoluând pe parcursul a cinci faze (I-V). În succesiunea acestora, cultura și-a îmbogățit conținutul, fizionomia, prin elemente preluate de la culturile cu care s-a învecinat sau a fost în contact: Pecica (la nivelul fazei Verbicioara I), Vatina, într-o măsură mai redusă și Otomani (la nivelul fazelor Verbicioara II și III), Tei și Zimnicea-Plovdiv (Cerkovna), (la nivelul fazei Verbicioara IV), Gârla Mare (în timpul fazelor III, IV și V ale culturii Verbicioara).

Așezările purtătorilor culturii au fost instalate și ele în vecinătatea apelor curgătoare, de regulă pe înălțimi dar și pe terase joase. În stațiunea eponimă s-a constatat și fortificarea cu șanț și val a așezării. În zone montane și submontane au fost populate peșterile, ca la Baia de Fier și Băile Herculane, în România, sau la Devetaki, în Bulgaria. Probabil că, în perioade sau la comunități cu economie precumpănitor pastorală, s-au utilizat ca tip de locuire și sălașurile.

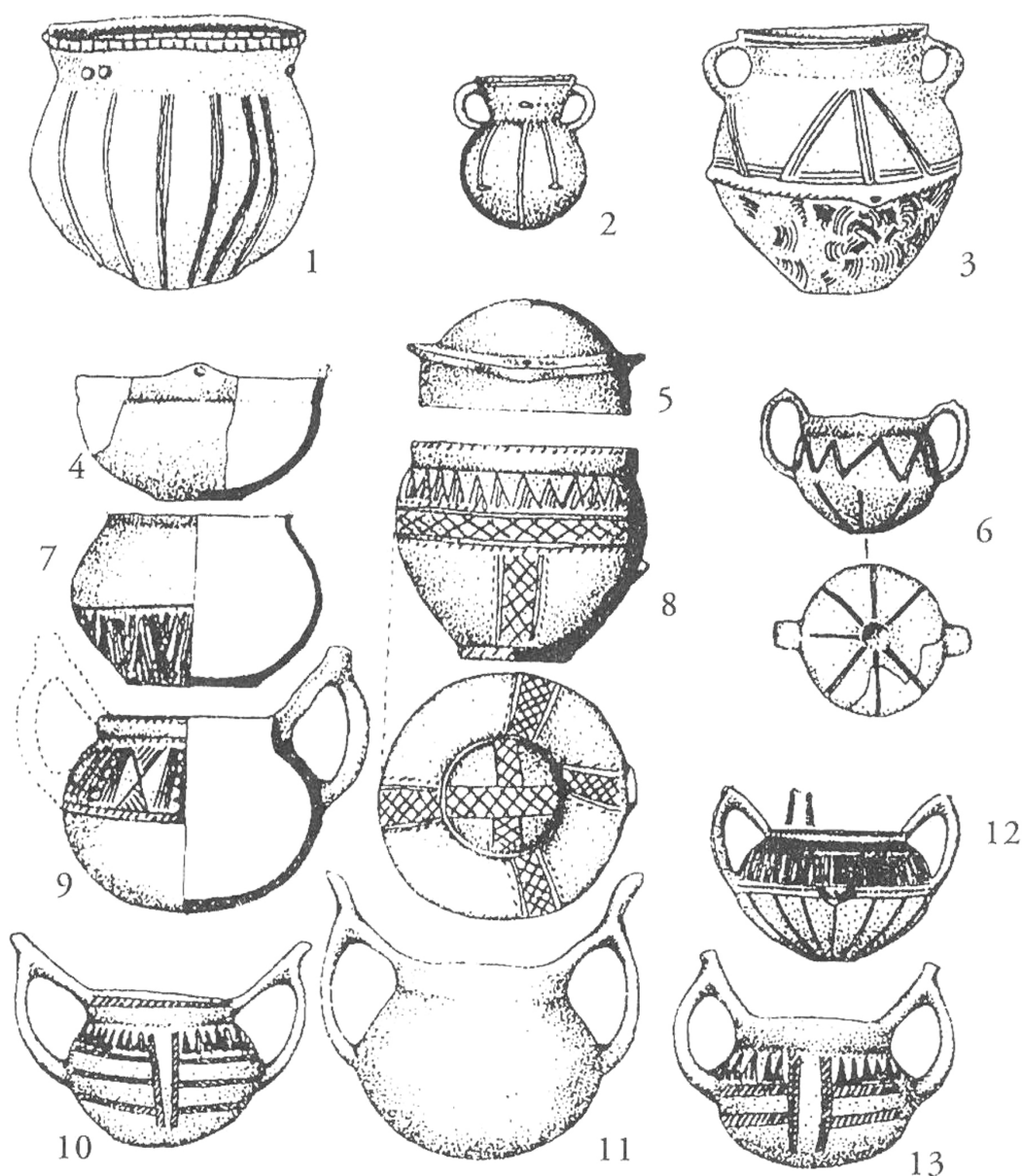
Economia practică a fost mixtă. S-au observat, în unele așezări, preocupări sporite pentru agricultură (stațiunea eponimă), în altele însă (Orodel, jud. Dolj) un accent pe creșterea animalelor. Unelte folosite erau din piatră (lame și răzuitoare,

cuțite curbe, ciocane, barosuri), din os și corn (caracteristice culturii fiind brăzdarele din coarne de cerb).

Și în aria culturii Verbicioara ceramica este elementul definitoriu, specifice fiind ceștile cu corpul globular și cu două torți supraînălțate, așa numitele vase-clepsidră, străchinile, castroanele, vasele "cu etaj", decorate prin incizare, într-o manieră mai sobră în primele trei faze, mai bogat și cu motive spiralo-meandrice în fazele IV și V.

Pentru înmormântări s-au folosit atât inhumăția cât și incinerăția (cu depunerea resturilor de la cremație, în urne).

Cronologic, întreaga evoluție a culturii se situează între anii 1650-1200 a. Chr.

Cultura Verbicioara. 1-2, 6, 10-13 Verbicioara; 3 Kladovo; 4, 8 Curmătura; 5, 7 Mărăcinele; 9 Bârca. După M. Gumă. Scări diferite.

Cultura Gârla Mare

Prin noțiunea de cultură Gârla Mare sunt desemnate mai multe descoperiri, în special cu caracter funerar, care ocupă zona de luncă de-a lungul cursului Dunării, din zona belgrădeană și până la vărsarea Oltului în Dunăre, la Corabia.

Caracteristica acestei manifestări arheologice este dată de stilul ceramic. Repertoriul de forme cuprinde amfore simple și etajate, vase cantharos, cești cu o toartă, vase duble, castroanele cu una sau două torți, pixidele deseori zoomorfe și binecunoscutele figurine din lut feminine, cărora li se adaugă miniaturile de topoare duble și așa numiții idolii în formă de pâine ("Brotlaibidole"), tot din lut. Decorația, realizată în principal prin tehnica împunsăturilor succesive și a incrustației cu substanță albă, folosește motive cum sunt ghirlanda, zigzagul, meandrlul, uneori și canelura, în asocieri complexe care dau olăriei Gârla Mare un caracter aparte.

НАПОДНИ ИСТО

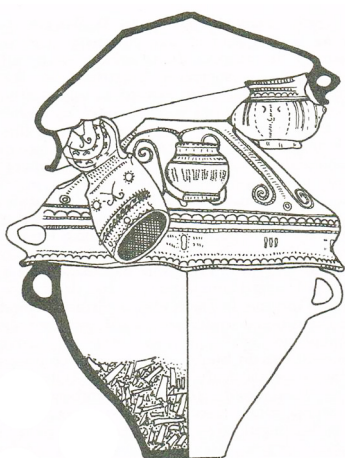
НАПОДНИ ИСТО

НАПОДНИ ИСТО

Principalele descoperiri sunt cele de la Žuto Brdo, Dubovac (necropolă), Vrsac (necropole), în Serbia, în amonte de Porțile de Fier, apoi chiar în defileu la Liubcova (necropolă), iar în aval cele de la Ostrovu Corbului (așezare), Ostrovu Mare - *Bivolarii* (necropolă), Gârla Mare (așezare), Balta Verde (necropolă), Ghidici (așezare și necropolă), Bistreț (necropolă), Cârna - *Grindul Tonii* (necropolă) și, recent, Cârna - *Ostrovogania* (așezare și necropolă), în România și Novo Selo (așezare și necropolă), Balej (așezare), Orsoja (necropolă) în Bulgaria. Cimitirele Gârla Mare sunt constituite din morminte plane de incinerare, cele mai multe cu resturile cinerare depuse în urnă dar și cu unele cu resturile cinerare depuse în groapă. Inventarele funerare, deosebite după grupele de sex și vârstă, ca și după rangul social al defuncților, sunt adesea bogate și variate. Alături de urna funerară, de obicei o amforă sau un kantharos, și de capacul acesteia - un castron sau o ceașcă -, se mai depuneau, la exteriorul urnei sau chiar în interior, 1-3 cești, 1-2 pixide cu capac și uneori una sau două figurine din lut. Rareori, s-au găsit, printre resturile cinerare și fragmente de la piese de port din metal - inele de buclă, piese de colier - trecute prin foc, ca de altfel toate inventarele funerare. De altfel portul a numeroase podoabe din metal, mai ales în ceea ce privește vestimentația de ceremonie feminină, a fost pus în evidență prin studiul statuetelor feminine.

Cârna. Mormîntul de incinerare nr. XV (reconstituire).

Manifestare tipică a bronzului mijlociu, cultura Gârla Mare este înlocuită în bronzul târziu prin cultura Cruceni-Belegiș în aria din amonte de Porțile de Fier și prin grupul de origine vestică Bistreț-Ișalnița, în aval de defileu. Aceste două manifestări vor sta la baza apariției ceramicii canelate, caracteristică începutului primei epoci a fierului la Dunărea de Jos.

Cultura Wietenberg

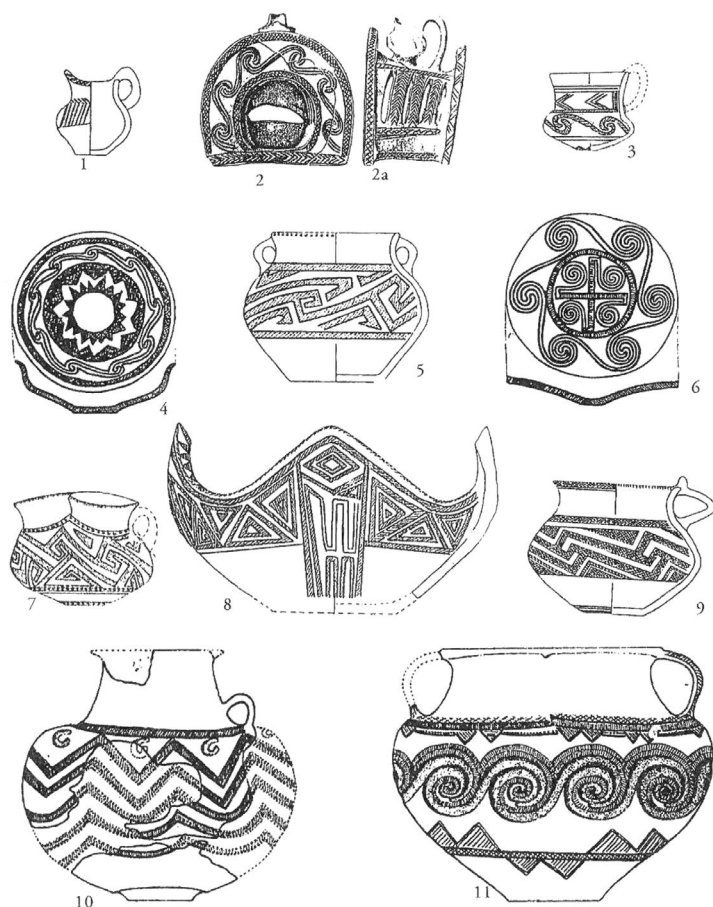
Cultura a fost denumită astfel, după situl de la Wietenberg, de lângă Sighișoara, care a fost cercetat în 1899-1904 (de către C. Seraphin), 1938 (K. Horedt) și în 1991-1994 (I. Andrițoiu).

Siturile atribuite acestei culturi sunt situate în tot cuprinsul Transilvaniei și în câmpia de vest, inclusiv în regiunile montane, până la o altitudine de cca. 1500 m. În cele mai multe dintre așezările cercetate nu au fost făcute observații stratigrafice. Doar așezarea de la Derșida, situată la marginea de nord-vest a ariei de răspândire a culturii Wietenberg, a oferit cinci nivele, care au devenit baza primară pentru periodizarea culturii. Deși sunt cunoscute, până în prezent, peste 500 situri, informațiile despre structura așezărilor și a locuințelor sunt limitate, datorită suprafeței reduse a săpăturilor. Se poate afirma că, cele mai multe construcții erau locuințe de suprafață, cu podea din lut bătut și suprastructură, probabil, din lemn sau din împletitură de nuiele, lipite cu lut. Suprafața acestor amenajări variază între 3 și 72 m², cele mai multe construcții situându-se între 8-25 m². Câteva așezări, situate pe întreaga arie a culturii, erau fortificate cu val și șanț, rar cu ziduri de piatră (spre exemplu Bernadea, Cluj, Coldău, Filiași, Laslea, Liteni, Lutoasa, Oarța de Sus, Turea, Turia).

În ciuda faptului că doar șase necropole au fost cercetate (Aiton, Bistrița, Deva, Dumbrăvița, Sibîșeni, Turia), acestea, împreună cu câteva mici grupuri de morminte ori morminte izolate, dau o imagine foarte uniformă și, probabil, completă asupra obiceiurilor funerare. Morții erau arși, probabil în cimitir, iar resturile cinerare erau așezate într-o urnă, de obicei acoperită cu un castron drept capac. Alături de urnă și capac, foarte rar este introdus inventar constând din vase ceramice, plăcuțe de os ornamentale (pentru centuri), mărgelile, cuțite de piatră și

oase de animale (carne). Cimitirele de mici dimensiuni (până la 43 de morminte) reprezintă, probabil, grupuri de familie iar nu întreaga comunitate. Mormintele descoperite în așezări sunt mult mai rare și exprimă un alt rit funerar, mortul fiind așezat în poziție chircită.

Cel mai reprezentativ material arheologic al culturii Wietenberg este ceramica. Există o largă varietate de forme, incluzând oale, cești, căni, castroane, străchini lobate, străchinițe, farfurii, strecurători, capace etc. Vasele sunt bogat decorate prin incizare, imprimare (ambele, probabil, cu pastă albă incrustată), canelare sau cu ornamente plastice. Sunt caracteristice motivele spiralice și meandrice, într-un repertoriu variat. Alte piese tipice și frecvente sunt așa numitele "capete de baston", modelele miniaturale de car și lingurile de lut, adesea decorate în aceeași manieră ca și vasele ceramice. Figurinele sunt extrem de rare și inexpressive.

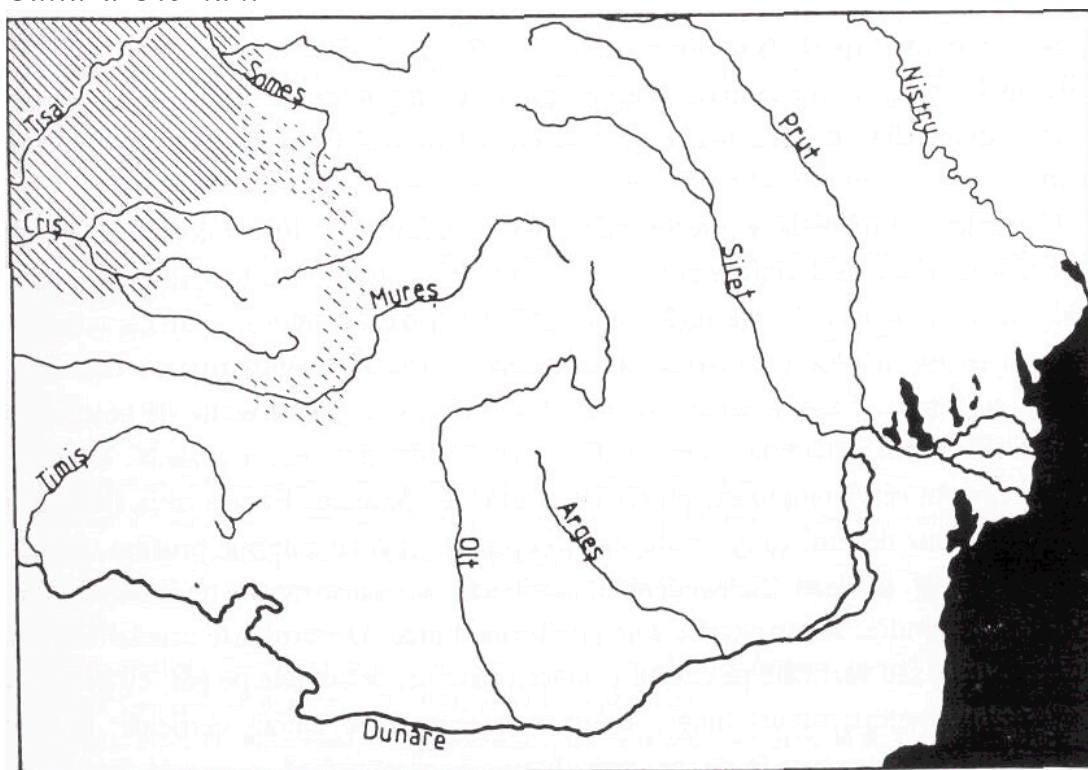
Cultura Wietenberg. 1, 8 Sf. Gheorghe; 2, 10-11 Oarta de Sus; 3, 7 Saes; 4, 6 motive de pe străchini ale culturii Wietenberg; 5 Sibiseni; 9 Obreja. După N. Boroffka (1, 3, 5, 7-9), C. Kacsó (2, 10-11) și K. Horedt (4, 6). Scări diferite.

Diferite obiecte sunt lucrate în piatră (topoare, măciuci, cuțite, lame de silex), unele dintre ele funcționând, probabil, ca semne de prestigiu. Din os sau corn cunoaștem dălți, ace, pandantive, piese de centură, cilindrii și psalii, ultimele două decorate uneori cu motive micenoide. Dintre piesele de metal, care pot fi puse în legătură cu cultura Wietenberg, putem menționa diferite ace, brățări, inele de buclă, cuțite, topoare cu orificiu de înmănușare, topoare simple, celturi, vârfuri de săgeată sau lance și spade. Este posibil ca, în timpul ultimei faze de evoluție, comunitățile Wietenberg să fi cunoscut fierul.

Tipică pentru epoca mijlocie a bronzului în zona intracarpatică, cultura Wietenberg manifestă legături strânse cu culturile Otomani, Periam-Pecica, Tei și Monteoru. În faza finală, aria culturii se restrânge la regiunea vestică, făcând loc purtătorilor culturii Noua, care pătrund dinspre est.

Cultura Otomani

Una dintre cele mai importante culturi ale bronzului sud-est european, este răspândită în nord-vestul României, estul Ungariei (unde poartă numele Ottomány, Fuzesabony și Gyulavarsánd) și sudul Slovaciei. A fost denumită cultura Otomani după numele unei așezări tell din vestul României.

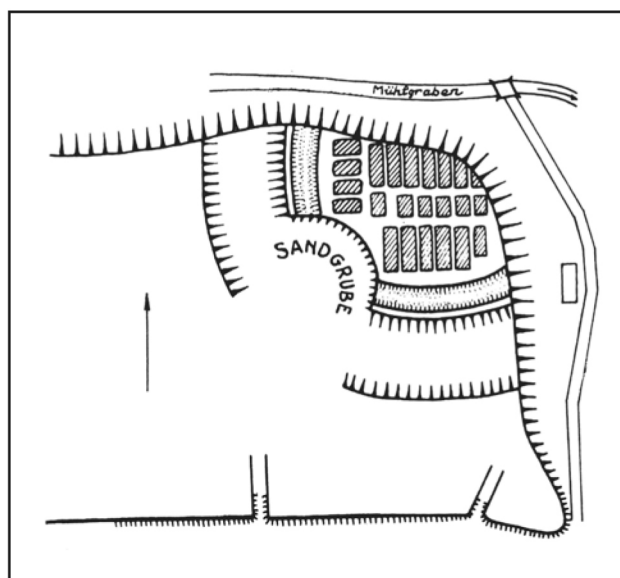
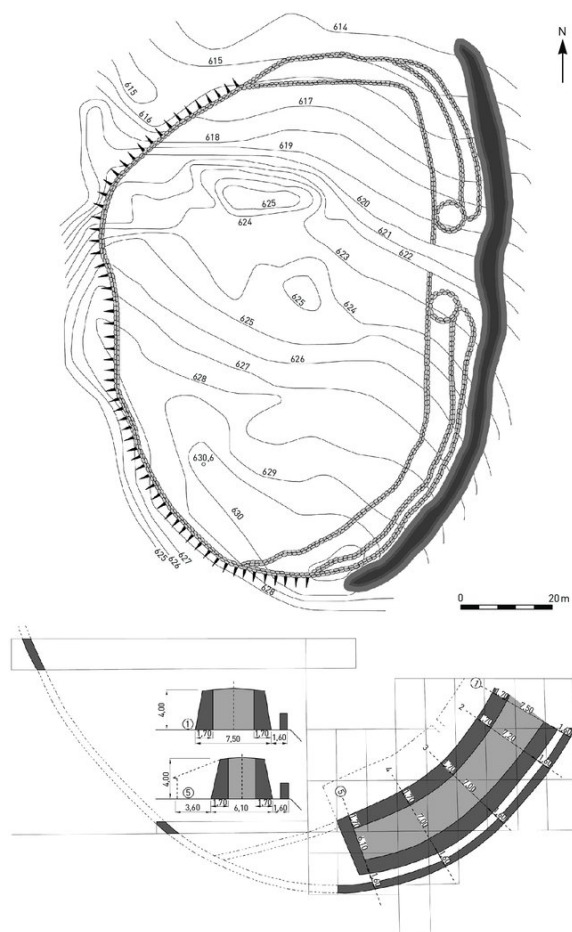

ASEZAREA
FORTIFICATĂ DIN
EPOCA BRONZULUI
DE LA OTOMANI

Așezările acestei culturi erau deschise sau fortificate.

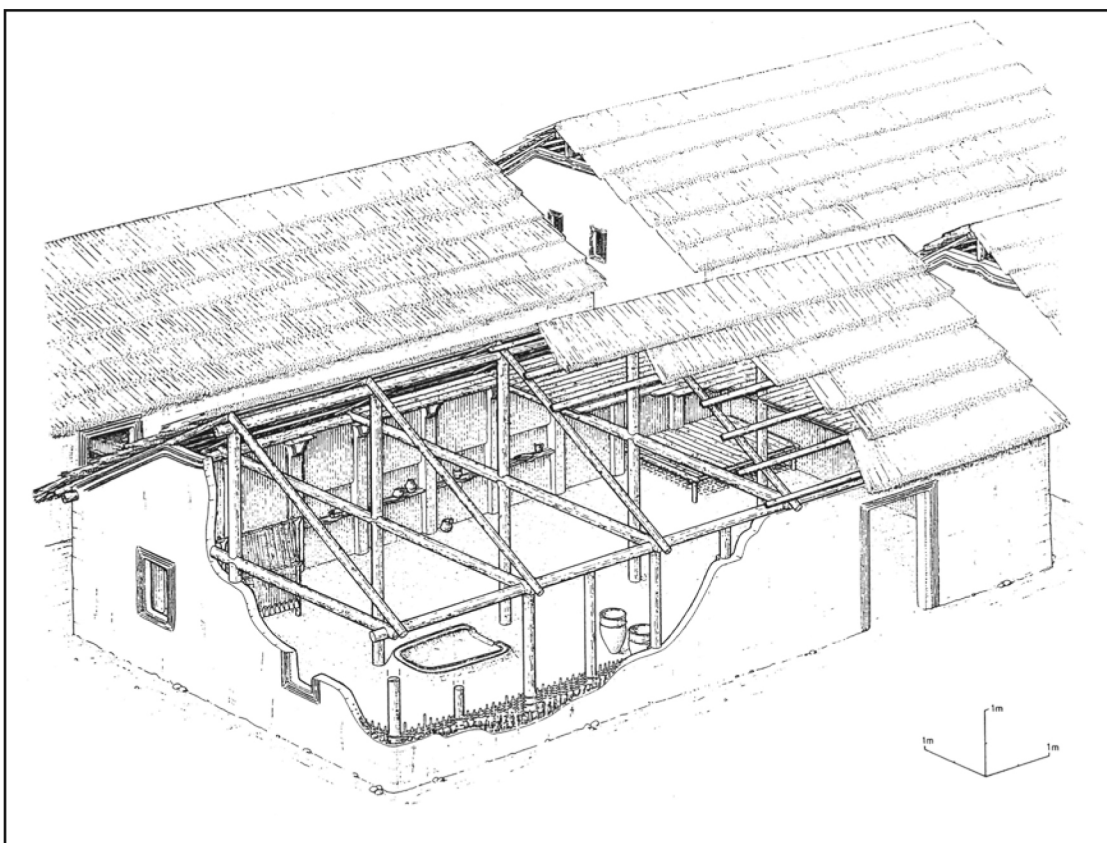
Printre cele fortificate se remarcă așezare eponimă Otomani, cele de la Spišský Štvrtok și Košice-Barca (Slovacia).

Spišský Štvrtok

Košice-Barca. Planul așezării (după Furmánek și colab. 1999a).

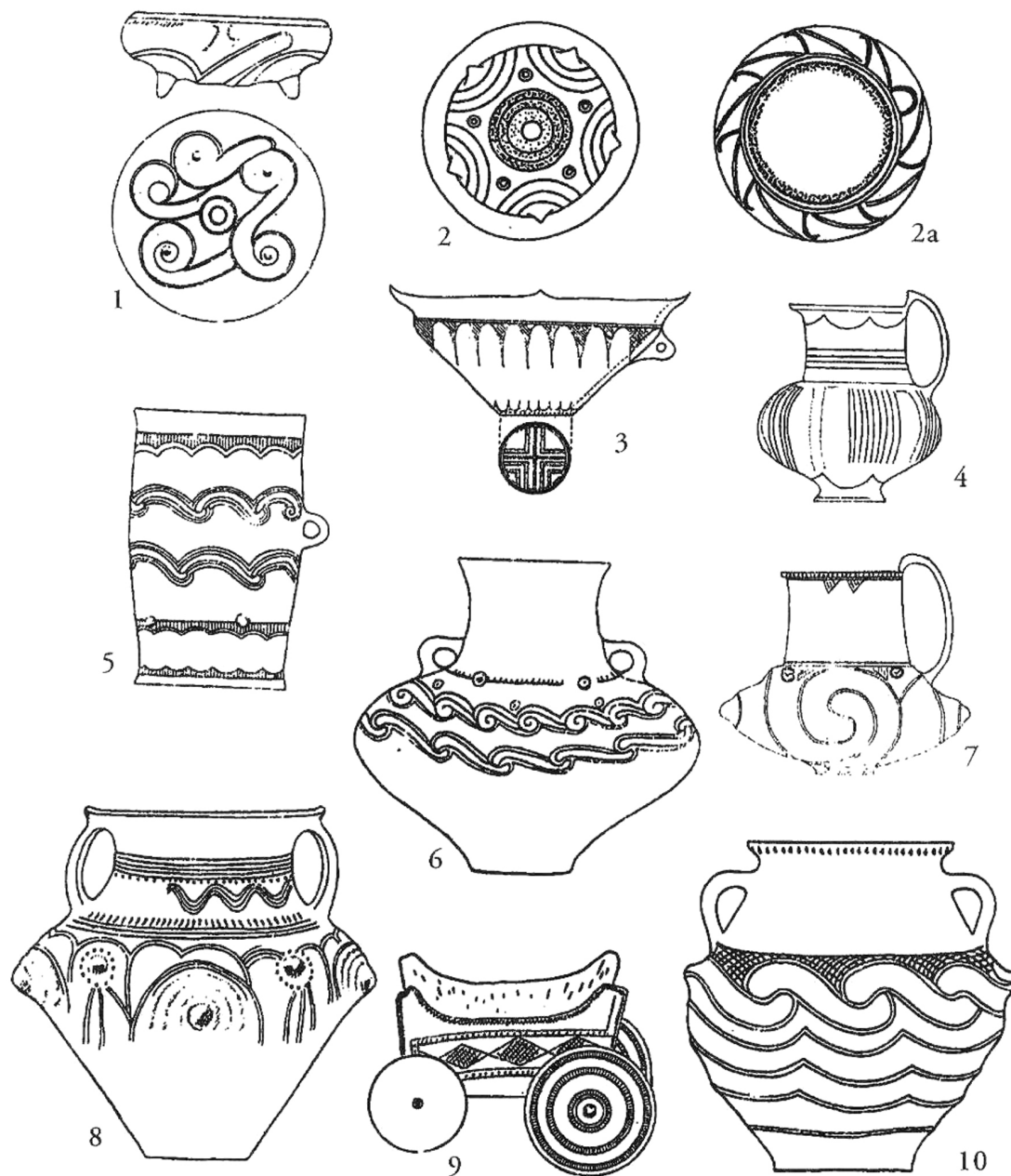
Locuințele sunt construite pe o structură de lemn acoperită cu lut amestecat cu paie.

Ritul funerar este, în principal, înmormântarea în poziție chircită, cu fața către est (bărbații așezați pe stânga, femeile pe dreapta, cu capul către nord, respectiv către sud) în cadrul unor necropole relativ mari (peste 600 morminte la Tiszafured). Ca inventar au ceramică, podoabe (inele de buclă, brățări, pandantivi) și arme (pumnale, topoare). În fazele târzii ale culturii incinerarea devine din ce în ce mai frecventă (vezi cimitirul de la Streda nad Bodrogom -Slovacia).

Ceramica, principala expresie materială a culturii, a fost folosită împreună cu așezările stratigrafiate la definirea periodizării interne a culturii. Au fost stabilite patru faze (I. Ordentlich, T. Bader). Prima fază (I), începând în bronz timpuriu, este caracterizată de străchini cu picior pătrat, cu orificii și de decorul striat. Decorul incizat este redus la unghiuri și zigzaguri. Fazei a doua (II) îi sunt specifice o largă varietate de cești cu profil în formă de "S", căni, străchini, vase cu gât îngust, în formă de sticlă și askoi. Decorul este incizat sau canelat, cu triunghiuri, ghirlande și motive spiralice. Faza a treia (III), clasică, cunoaște o varietate de căni cu gât înalt, uneori cilindric și corp puternic profilat. Străchinile au formă de "coif suedez" (Schwedenhelmschiissel), iar castroanele tronconice și vasele înguste, cu gât cilindric sau tronconic sunt alte forme tipice. Decorul este canelat sau incizat, cu caneluri oblice sau verticale pe corpul și umerii vaselor, orizontale pe gât, cu proeminențe înconjurate de caneluri, arcuri lungi, hașurate și grupuri de incizii verticale, în timp ce motivele spiralice sunt din ce în ce mai rare. În cea de-a patra fază, disputată, ceștile capătă un profil accentuat bitronconic,

unghiular, cu gât tronconic, înalt. Castroane tronconice, lobate sau nu, continuă să fie folosite. Repertoriului se adaugă amfore cu torți mari, pornite din buză. Decorul spiralic dispare și este înlocuit de combinații de caneluri dispuse vertical, orizontal sau oblic. Apar puncte canelate înconjurate de mici împunsături ("motiv solar"). Proeminente însoțite de ghirlande canelate încep să devină frecvente. În general, ceramica fazei târzii prezintă numeroase similitudini cu grupurile Hajdiibagos, Berkesz-Dernecker și Piliny.

Cultura Otomani. 1 Tîream; 2, 9 Otomani; 3 Andrid; 4, 7 Valea lui Mihai; 5-6, 8 Ciumești; 10 Pir. După T. Bader. Scări diferite.

Alte materiale utilizate sunt piatra (așchii, cuțite, topoare), osul sau cornul (sule, ace, podoabe, vârfuri de săgeată, psalii etc.) și metal (bronz, aur) (inele de buclă, brățări, pandantivi, pumnale, topoare etc.), câteva dintre acestea din urmă reprezentând, probabil, obiecte de prestigiu. Unul dintre cele mai vechi obiecte de fier din Europa (pumnalul de la Gânovce - Slovacia) aparține acestei culturi.

În cursul bronzului târziu, (Br. D după Reinecke), este posibil ca cultura Otomani să transmită câteva elemente (caneluri, proeminențe) primei epoci a fierului.

Cultura Suciu de Sus

Primele descoperiri aparținând acestei culturi au fost făcute încă din a doua jumătate a secolului XIX, în localitatea eponimă Suceasa de Sus (jud. Maramureș). De atunci, numărul acestora a crescut datorită cercetărilor efectuate de T. Bader, E.A. Balaguri, S. Demetrova, C. Kacso, N. Kalicz, T. Kemenczei, T. Kovács, A. Mozsolics, I. Nestor, M. Roska.

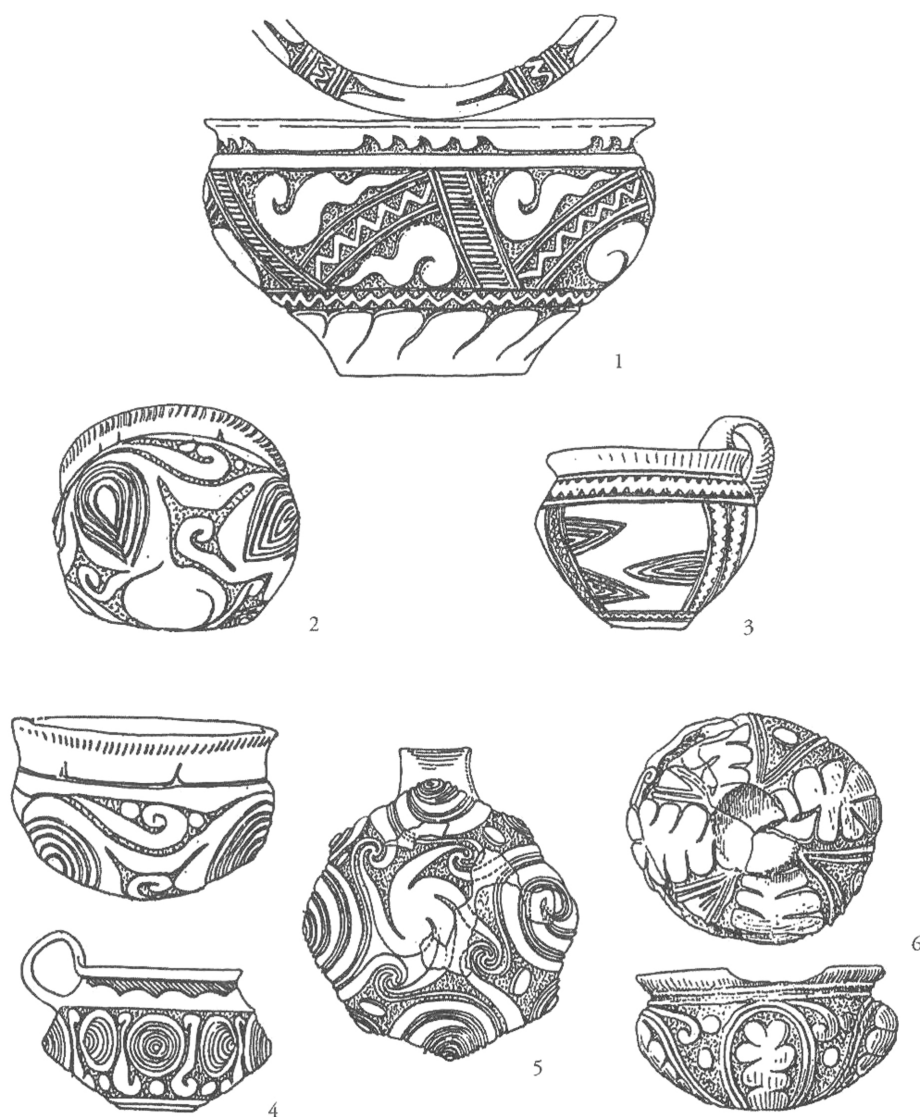
Aria de răspândire a culturii Suceasa de Sus cuprinde: nord-estul Ungariei, vestul Ucrainei Subcarpatice, zona de câmpie din sud-estul Slovaciei, nordul și nord-vestul României. Cele mai timpurii urme ale culturii Suceasa de Sus provin din Câmpia Someșului, din bazinele Oaș și Maramureș. Aceste trei regiuni învecinate reprezintă zona în care s-a format și din care s-a extins în regiunile vecine cultura Suceasa de Sus.

Așezările aparținând acestei culturi sunt deschise, cu o singură excepție (Boinești - fortificată cu șanț și val de apărare). Ele sunt situate pe terasele râurilor, pe insule, în zonele mlăștinoase sau în meandrele râurilor, sau pe promontorii. Ele se întind, de obicei, pe suprafețe restrânse, existând, însă, și unele așezări care au "câteva sute de metri lungime" și 50-60 m lățime (Culciu Mare "Sub grădini"). Dintre așezările care au făcut sau fac obiectul unei cercetări sistematice, menționăm așezările de la Culciu Mare "Sub grădini", Boinești, Oarța de Jos "Vâlceaua Rusului", Oarța de Sus "Oul Făgetului" etc.

Tipurile de locuințe sesizate în așezările Suceasa de Sus sunt fie locuințe de suprafață, fie semibordeie. De formă rectangulară, erau realizate dintr-o structură de pari și nuiele, legată cu argilă și acoperită, probabil, cu stuf. În jurul lor au fost găsite numeroase gropi de provizii sau menajere, cu un bogat inventar. La Culciu Mic, într-o groapă, împreună cu ceramică, s-au descoperit două ace din bronz și o valvă de tipar din gresie. Într-o locuință de la Medvedivce s-a descoperit un depozit format din 27 piese de bronz.

Necropolele aparținând culturii Suciului de Sus ne sunt cunoscute în urma săpăturilor efectuate la Suciul de Sus "Poduri pe coastă", Stanovo, Holnce, VeFke Raskovce, Zemplinske, Kolcany, Lastovce (necropole plane), Suciul de Sus "Troian", Nyirkarász-Gyulaháza, Lăpuș, Sighetu Marmăției "Cămara-Ciregi" (necropole tumulare). Ritul de înmormântare practicat a fost incinerarea în urnă sau în groapă. Se remarcă prezența în inventarul funerar a unui număr foarte mare de piese de metal, alături de ceramică.

Ceramica este puțin variată în privința formelor - cești, cănițe, străchini, castroane, tigăi, oale, vase borcan, pyraunoi și capace; repertoriul decorativ este bogat și constă în brăuri alveolate, proeminente conice, striuri. Caracteristică ceramicii Suciului de Sus este excizia în care sunt executate spirale simple sau combinate în șiruri, linii în zigzag, motive vegetale, cercuri concentrice. În incizie sunt realizate spirale cu cârlig, spirale false, simple sau înlănțuite.

Cultura Suciul . 1-2, 4-6 Suciul de Sus; 3 Culciu Mare. După A. Vulpe. Scări diferite.

Tot în lut sunt realizate greutăți, fusaiole, discuri perforate (Oarța de Jos), roți de car (Culciu Mare, Tiream), care de cult (fragmente din caroseria unei astfel de piese descoperită la Boinești) iar în piatră cuțite, dălțițe, topoare, râșnițe.

Piese de metal sunt reprezentate prin ace de bronz (Oarța de Sus, Culciu Mic, Boinești), brățări (Medieșu Aurit "La Leșu", Boinești), dălțițe (Culciu Mare, Culciu Mic), un fragment de celt și un fragment de topor de luptă cu disc (Culciu Mare).

Cultura Suci de Sus evoluează din bronzul mijlociu până în bronz târziu inclusiv.

5. Comunitățile din epoca bronzului târziu

Evoluția culturală

În părțile răsăritene și centrale ale spațiului vechi românesc se produce un proces de unificare culturală, prin formarea unui mare complex cultural *Sahalinovka-Noua-Coslogeni*, întins de la Nipru până la Munții Apuseni și din sudul Poloniei până la Dunărea de Jos. În cadrul acestui complex, cultura Sabatinovka ocupă spațiile de la răsărit de Nistru, cultura Noua pe cele ale Moldovei și Podișului Transilvaniei, în timp ce cultura Coslogeni s-a răspândit în Bărăgan și Dobrogea.

În zona pruto-nistreană, monumentele culturii Noua au fost descoperite, pentru prima dată, de V. Marchevici, iar în anii '50 ai sec. XX au fost studiate primele așezări ale acestei culturi de către A. Meliukova (Ghindești și Roșieticii Vechi). Ulterior, în anii '60-'70 au fost organizate șantiere arheologice în așezările de la Slobodca-Șireuți, Costești și în necropolele Șeptebani și Bădragii Vechi.

O perioadă relativ îndelungată, mormintele acestei culturi nu au fost sistematic studiate și numai în anii '80 O. Levițki a reînceput investigațiile în așezările

Petrușeni (1984) și Cobâlnea (1986). În continuare, în anii 1987-1991, repertoriul monumentelor investigate a fost completat considerabil cu așezările de la Bilicenii Vechi, Bolboaca, Fetești, Petruha și cu necropolele de la Pererâta, Burlănești, Chirileni. Cu precauție, pot fi atribuite culturii Noua și așezările Hansca și Cimișeni care se găsesc în zona de intersecție dintre stepă și silvostepă.

În prezent, în spațiul pruto-nistean se cunosc peste 200 de situri (cu precădere, așezări și obiecte de bronz descoperite ocazional, mai rar depozite întregi și necropole plane sau tumulare) ale culturii Noua care sunt concentrate în zona de silvostepă a spațiului menționat. Este important să remarcăm faptul că așezările acestei culturi sunt dispersate relativ omogen pe tot spațiul ocupat, nefiind concentrate strict în apropierea nemijlocită a râurilor, fapt ce reflectă, după părerea noastră, un nivel superior evident al sistemului economic de tip complex (agricultura, păstoritul și meșteșugurile casnice având o pondere egală) existent la purtătorii culturii Noua.

De obicei, așezările culturii Noua se găsesc pe pante moderat înclinate și ocupă o suprafață de 3-4 hectare. Nu se cunosc așezări cu elemente de fortificații. Ca și pentru alte zone ale arealului, pentru așezările culturii Noua din zona pruto-nisteană sunt caracteristice așa-numitele "cenușare", care au aspectul unor movile supraînălțate. În interiorul lor s-au găsit resturi de locuințe de suprafață, gropi menajere, oase de animale în cantități mari, cuptoare și vetre, ceramică și fragmente de unelte de os, piatră și foarte rar de bronz.

Ceramica culturii Noua prezintă o serie de tipuri caracteristice. Cele mai frecvente sunt vasele de tip borcan sau în formă de sac și ceștile cu torți. După criteriul tehnologic, ceramica poate fi împărțită în două grupuri principale: grosieră și fină.

Ceramica grosieră este confecționată din argilă cu amestec de cioburi pisate, nisip, mai rar de gresie și piatră mărunțită. Suprafața exterioară a vaselor este, de obicei, lustruită, iar culoarea variază de la galben-pal până la cafeniu închis sau negru. Ceramica din această categorie predomină din punct de vedere cantitativ (80-90% din toată ceramica depistată în diferite așezări ale culturii Noua).

Pentru categoria ceramicii grosiere este caracteristică prezența cu precădere a vaselor de tip borcan (în formă de "sac"), cu corpul ușor bombat, marginea dreaptă sau puțin evazată având, la 2-5 cm sub buză, un cordon în relief neted sau alveolar. Deseori, astfel de vase prezintă la partea superioară un șir de găuri sau împunsături. Destul de frecvent se întâlnesc în aceste categorii și următoarele tipuri de vase: ceștile cu două torți supraînălțate cu creastă sau buton la partea superioară și străchinile de formă semisferică sau tronconică. Aproximativ 70% din ceramica grosieră nu este ornamentată.

Ceramica fină constituie aproximativ 10-15% din numărul total de vase depistate în așezările acestei culturi . Această categorie de vase este preponderent compusă din cești cu torți (una sau două) supraînălțate și prevăzute cu buton sau creastă pe partea superioară. Pereții vaselor sunt subțiri, iar suprafața (exterioară și interioară) este foarte bine lucrată prin lustruire. Culoarea este, de obicei, cafeniu-deschisă sau neagră cu pete gri.

Dintre alte obiecte de lut găsite frecvent în așezările culturii Noua, menționăm fusaiolele, greutățile de la războiul de țesut, rondelele, statuetele. Destul de numeroase sunt obiectele de os - omoplați crestați, dălți, ace, străpungătoare, "patine". Mai rar, sunt întâlnite vârfurile de săgeți de os (Ghindești) și psaliile. Foarte rar se găsesc în așezările culturii Noua unelte de silex și forme de turnat bronzuri (Grinăuți, Șipca, Horodiște).

O valvă, unicat pentru această zonă, a fost descoperită în "cenușarul" de la Cobâlnea. Acest exemplar este identic cu formele de turnat pumnale de tip Krasnâi Maiak. În afară de valva sus-menționată, un fragment de pumnal de acest tip este atestat în zona pruto-nistreană în depozitul Dancu. De fapt, bronzurile se întâlnesc foarte rar în așezările culturii Noua. Ele sunt reprezentate prin ace cu capul inelat (Ghindești, Slobodca-Șireuți) și fragmente de seceri. Majoritatea obiectelor de bronz provin din descoperiri întâmplătoare și depozite. Cele mai importante depozite de bronzuri din zona pruto-nistreană au fost descoperite la Mândrești, Hristici, Lozovo, Vărvăreuca și Dancu.

În majoritatea așezărilor culturii Noua au fost depistate și piese de piatră. Cu precădere ele sunt reprezentate de percutoare, râșnițe de diferite dimensiuni și, mai rar, de sceptre cilindrice (Ghindești, Chiperceni) sau sferice (Slobodca- Șireuți).

Ritul funerar practicat de purtătorii culturii Noua în zona pruto-nistreană a fost înhumarea. În necropolele plane de la Bădragii Vechi și Șeptebani, defuncții se găseau în poziție chircita, orientați cu capul, cu precădere, în direcțiile sud-est și nord-vest.

Cultura Sabatinovka. În stepele nord-pontice, cercetările siturilor epocii bronzului au început încă la sfârșitul sec. XIX. Au fost studiate îndeosebi necropolele tumulare, iar pe baza materialelor depistate au fost determinate culturile arheologice și a fost efectuată periodizarea epocii bronzului în ansamblu. La începutul sec. XX au început să fie investigate sistematic și așezările epocii bronzului târziu. Rezultate importante au fost obținute în urma săpăturilor efectuate de O. Krivțova-Grakova care, în monografia sa, a determinat (după V. Gorodțov) existența așezărilor culturii Srubnaia. După părerea autorului, cultura Srubnaia se împarte în două etape: Beloziorsk (sec. XI-IX a. Chr.) și Sabatinovka (sec. IX-VI a. Chr.). După săpăturile efectuate de A. Dobrovolski în așezarea Sabatinovka, iar mai târziu de D. Teleghin în așezarea Uskalka, s-a arătat că, din punct de vedere stratigrafic, cronologia relativă stabilită de O. Krivțova-Grakova pentru etapele Beloziorsk și Sabatinovka este greșită. A. Teleghin a demonstrat că orizontul Sabatinovka este mai arhaic decât orizontul

Beloziorsk. Cronologia absolută a etapelor Sabatinovka și Beloziorsk a fost argumentată și justificată documentar de A. Terenojkin.

În istoriografie există diferite opinii în legătură cu originea culturii Sabatinovka. O. Krivțova-Grakova considera că aceste monumente constituie o etapă cronologică a culturii Srubnaia. D. Teleghin, subliniind caracterul ei mixt, a remarcat și elemente tracice în cultura Sabatinovka. O discuție aprinsă se poartă și în prezent privitor la faptul dacă monumentele de tip Sabatinovka constituie o cultură de sine stătătoare sau o etapă cultural-cronologică a culturii Srubnaia. Opinia lansată de O. Krivțova-Grakova este susținută și astăzi de A. Leskov, V. Bocikariov, N. Cerednicenko și alții.

Termenul de "cultura Sabatinovka" a fost pentru prima dată folosit în literatură de N. Pogrebova. Caracterul de sine stătător al acestor monumente este permanent accentuat de I. Cerneakov și I. Șarafutdinova

În această ordine de idei, majoritatea specialiștilor consideră monumentele de tip Sabatinovka și Beloziorsc ca aparținând unor culturi de sine stătătoare. În pofida unor divergențe, majoritatea specialiștilor, aproape în unanimitate, datează monumentele de tip Sabatinovka în sec. XIV-XII a. Chr.

În prezent, arealul culturii Sabatinovka este încă dificil de stabilit cu certitudine. Însă datorită faptului că cea mai mare concentrare de monumente este atestată în Ucraina de Est (între fluviul Nistru și râul Ingul) se poate conchide că tocmai această regiune reprezintă epicentrul de constituire al acestei culturi.

Granița de nord este limitată de frontiera silvostepii (zona de răspândire a culturilor Noua, Belogradovka, Komarovo și Trzcinec) iar la sud monumentele de tip Sabatinovka ocupă și spațiul de nord al Peninsulei Crimeea. La est, monumentele acestei culturi, cu rare excepții, depășesc cursul fluviului Nipru.

Monumentele culturii Sabatinovka din spațiul pruto-nistrean constituie, de fapt, zona periferică de vest a arealului său. În spațiul menționat, ele se limitează la nord cu granița dintre stepă și silvostepă (aproximativ, pe orizontala Nisporeni-Tighina), iar la sud se concentrează în zona cursului inferior al Dunării și Prutului.

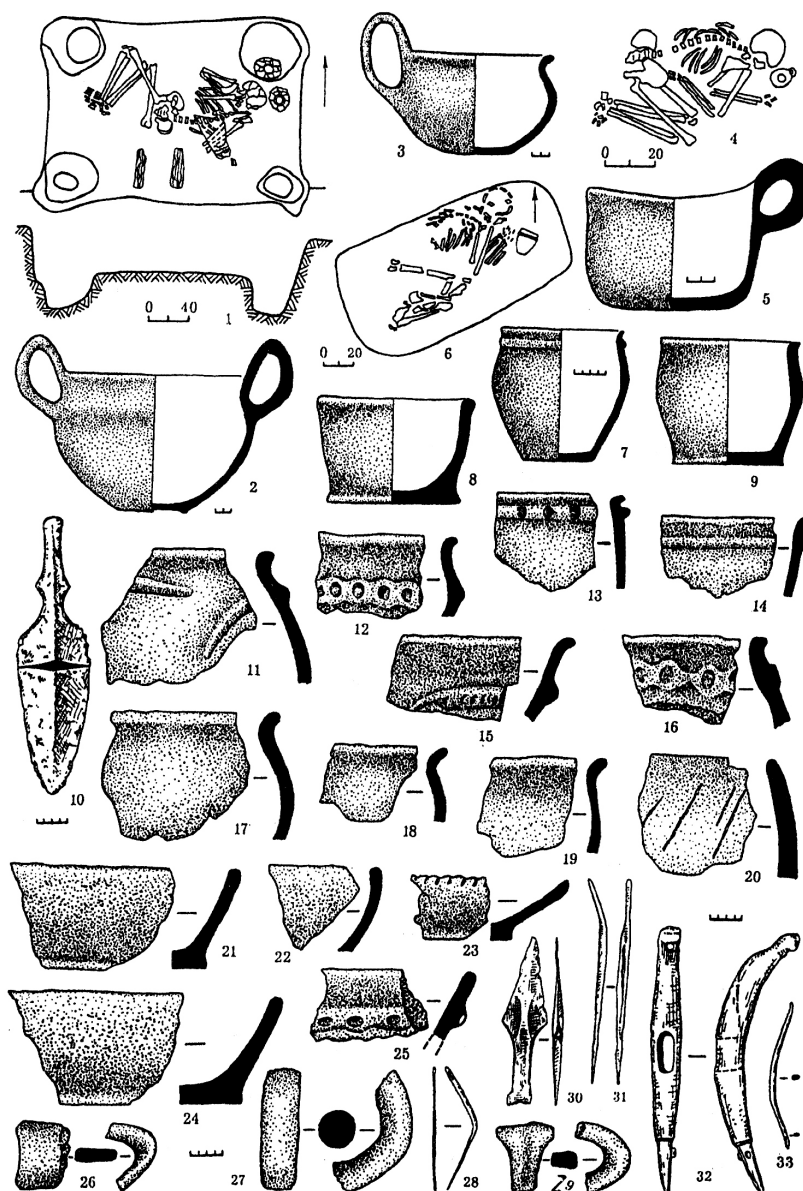
În prezent, în spațiul pruto-nistrean sunt atestate peste 100 de așezări ale culturii Sabatinovka, din care numai unele au fost parțial investigate. Așezările culturii Sabatinovka sunt plasate, de obicei, pe terasele râurilor sau pe pantele joase ale dealurilor. Ca și pentru așezările culturii Noua este caracteristică stabilirea așezărilor la o distanță relativ mare de râuri. Suprafața așezărilor nu depășește 2,5-3,0 ha (cu unele excepții: 3,0-4,0 ha: Mereni, Anenii Noi, Bălăbănești, Criuleni, Nisporeni). Cenușarele constituie un element caracteristic pentru majoritatea așezărilor.

Locuințele culturii Sabatinovka din zona respectivă au fost depistate atât în interiorul cenușarelor, cât și în afara lor. Ele pot fi divizate în trei tipuri principale: bordeie, semibordeie și locuințe de suprafață (platforme de lut crud sau ars și cu elemente de temelie de piatră). Locuințele de tipul bordeielor și semibordeielor au fost depistate în așezările Hansca, Tomai și Mereni. Vestigii ale locuințelor de suprafață de formă patrulateră, având la bază construcții de pietre (temelie?) au fost depistate în așezările Bolgrad, Tabaki și, probabil, Samurza. Construcții din nuiele cu umplutură de argilă au fost reperate în cenușarul de la Gura Galbenă și în așezarea Cimișeni.

Referitor la colecțiile materialelor arheologice se poate menționa că, cu precădere, ele sunt reprezentate prin ceramică și foarte puține unelte (mult mai puține decât în așezările culturii Noua). În cantități mari se găsesc oase de animale, între care predomină oasele de bovine (60-70%), cai (20-25%) și ovine (5-10%). Un procent destul de mic revine animalelor de vânătoare: cerbul, lupul, mistrețul etc.

Ceramica culturii Sabatinovka, conform criteriilor tehnologice, se împarte în două categorii principale: grosieră și fină.

Ceramica grosieră deține cel mai mare procentaj. Ea este reprezentată prin vase în formă de sac, ornamentate cu un brâu alveolar sub buza vasului. Frecvent se întâlnesc castroane de diferite dimensiuni. Ceramica fină se întâlnește foarte rar în așezări și, de obicei, este reprezentată prin fragmente de cești cu torți (una sau două) supraînălțate. În unele așezări au fost găsite vase-pifose (Gura Galbenă, Zerecinoe).

Cultura Sabatinovka. Cărnăjeni 1/3 - 1,2,3; Opaci 7/20 - 4,5; Purcari 2/14 - 6,7; Așezarea Mereni - 8-27, 29; Așezarea Cocoara - 28, 30-33; ceramică - 2,3,5,7-9,11,27,29; bronz - 10,28,30-31; os - 32.

Din alte categorii de obiecte, caracteristice culturii Sabatinovka și Noua, putem menționa omoplații crestați, ace și străpungătoare de os. În unele cenușare au fost găsite fusaiole de lut și piatră (Samurza, Zarecinoe-II).

În așezarea Cucoara a fost găsită o psalie de os și câteva obiecte de bronz. Bronzurile se găsesc într-un număr foarte mic, de obicei în stare fragmentară. Un ac cu capul inelat provine din așezarea Gura Galbenă.

Particularitățile ce pot fi evidențiate în materialul arheologic specific monumentelor culturii Sabatinovka din spațiul pruto-nistrean sunt confirmate, în primul rând, de depozitele de bronzuri. Însă în zona menționată cunoaștem foarte puține (Novotroian, Bețilov), care să poată fi atribuite, cu certitudine, culturii Sabatinovka, deoarece majoritatea lor sunt concentrate la est de Nistru (Krasnâi Maiak, Golourovo, Loboikovo, Ingul, Juravinsk etc). Majoritatea obiectelor de bronz din spațiul pruto-nistrean sunt de origine vestică, având analogii perfecte cu cele din Transilvania și din depozitele culturii Noua. Totodată, este necesar să menționăm și obiectele de origine răsăriteană, respectiv pumnalele de tip Krasnâi Maiak, lăncile cu lama romboidală, celturile cu urechiușa frontală.

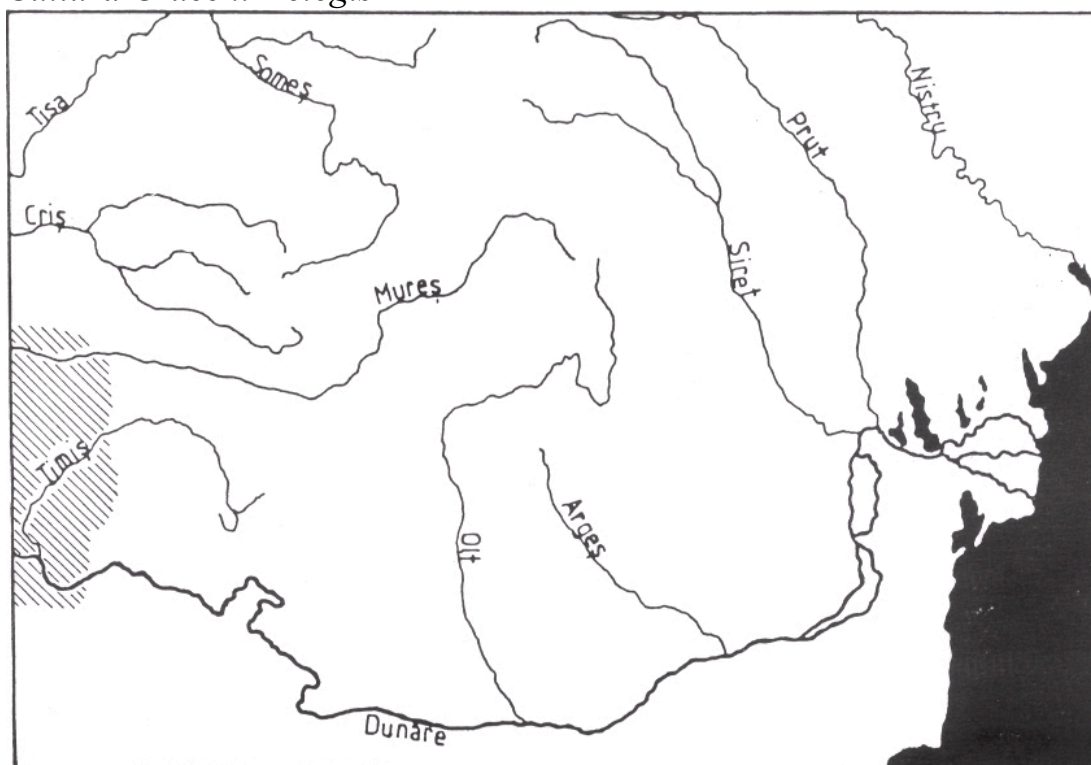
Ritul funerar practicat de purtătorii culturii Sabatinovka în zona pruto-nistreană a fost înhumarea în tumuli. Majoritatea înmormântărilor sunt secundare și foarte rar se întâlnesc morminte deasupra cărora au fost înălțați tumuli (Carnățeni). În mormântările sunt, de obicei, individuale. Defuncții se găsesc, de regulă, în poziție accentuat chircită și, mai rar, cu un grad moderat de chircire. Predomină orientarea defuncțiilor în direcția estică.

Inventarul funerar este reprezentat, cu precădere, de vase (ceramică fină) în formă de ceașcă sau borcan. O rară excepție prin bogăția inventarului funerar (pumnal, spadă, scut de lemn cu plăci de bronz, vas de lemn) o constituie mormântul de la Borisovka.

Monumentele culturii Sabatinovka din regiunea vestică a arealului se încadrează în etapele numite Sabatinovka timpurie, Sabatinovka și Sabatinovka târzie (după terminologia lui A. Leskov și V. Bocikariov). În spațiul pruto-nistrean nu cunoaștem monumente care ar putea fi identificate cu etapa Presabatinovka, răspândite în zona Niprului.

Cronologia absolută a culturii Sabatinovka din spațiul pruto-nistrean se încadrează în linii generale între sec. mij. sec. XVI și sec. XII a. Chr.

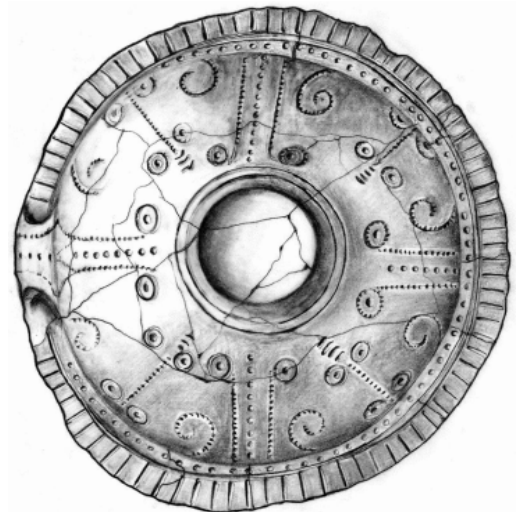
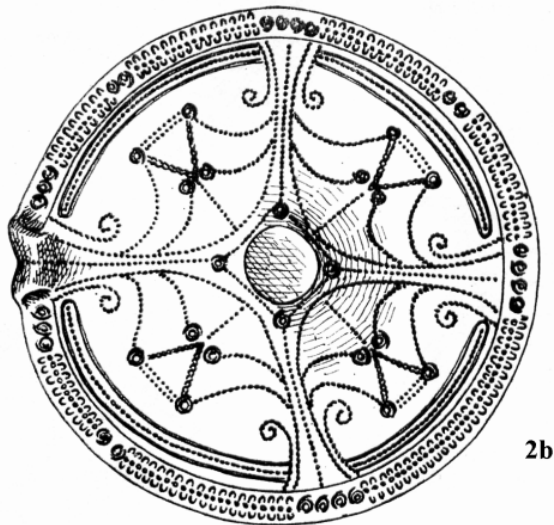
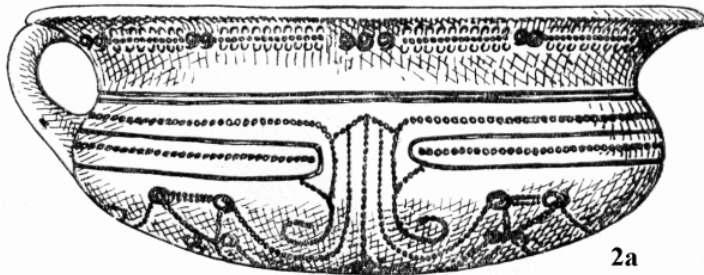
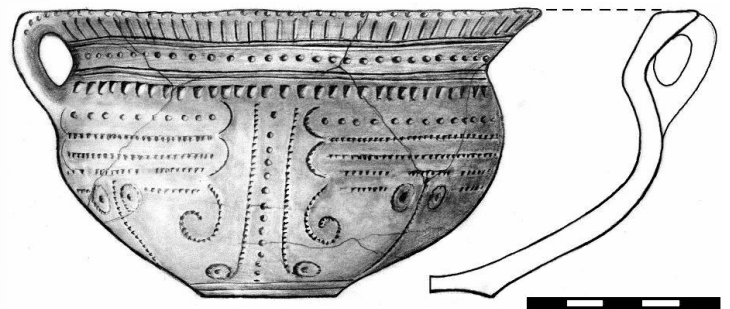
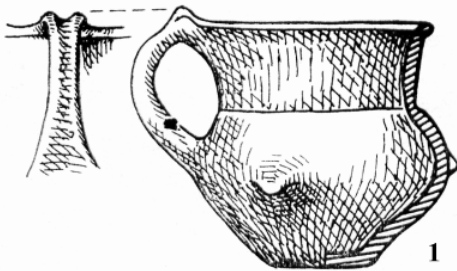
Cultura Cruceni-Belegiș

Denumirea culturii a fost stabilită după două importante necropole plane de incinerare cercetate în România și, respectiv, în Iugoslavia. Cultura Cruceni-Belegiș s-a întins din Croația de răsărit - Slovenia -, parțial în Serbia și Vojvodina și până în Banatul sârbesc și românesc, până la Porțile de Fier, întreaga sa arie fiind centrată de-a lungul unei axe constituite din sectorul Dunării de la Osijek și până la Clisură. În Banat, cultura Cruceni-Belegiș, succedând în timp cultura Žuto Brdo - Gârla Mare, a ocupat și teritoriul acesteia, extinzându-se până în zona montană.

Așezările sunt, în general, puțin cunoscute. Majoritatea informațiilor privind cultura Cruceni-Belegiș provin din cercetarea unor întinse necropole plane de incinerare, cum sunt cele de la Belegiș, Ilandza, Beograd-Karaburma sau Dubovac în Iugoslavia și cele de la Cruceni, Bobda, Timișoara-Fratei (unde a fost cercetată și așezarea), Voiteg, Peciu Nou și Ticvaniu Mare în România.

Formele ceramice caracteristice sunt amforele cu patru torți sau cu proeminente-apucători, ceștile cu o toartă, adesea supraînălțată, castroanele și, mai rar, ceștile cu două torți, de tip cantharos. În evoluția culturii Cruceni-Belegiș se pot observa, cu relativă ușurință, două etape principale. În cea dintâi, ceramica este decorată prin incizie, imprimare -șnur fals - și incrustație cu substanță albă, motivistică, deși cu totul specifică, fiind înrudită cu cea a culturii Gârla Mare. În faza a doua, formele ceramice își schimbă aspectul, făcându-și tot mai mult loc, amforele bitronconice. Decorul incizat, imprimat și incrustat cu substanță albă dispăre. Vasele au acum suprafața neagră, cu luciu metalic și sunt decorate cu caneluri dispuse în benzi orizontale sau în ghirlande pe gât și oblic pe pântec.

Piese de metal descoperite în mormintele din faza I – ace, brățări, inele, piese de centură, pandantivi -, ca și armele - topoare cu disc și spin de tip Bl, pumnale - asigură datarea acestora în a doua parte a bronzului mijlociu de la nord de Dunăre. Schimbările în ceramică, apărute în cursul celei de-a doua etape, se înscriu într-un fenomen mai larg, pe aproape întreaga jumătate de est a bazinului Tisei, în cursul căruia apare complexul cu ceramică canelată, ce caracterizează grupele hallstattiene timpurii din vestul României. Cultura Cruceni-Belegiș a avut un rol clar în apariția grupului Bistreț-Ișalnița și a grupului Susani, deși, în ceea ce privește pe acesta din urmă, nu putem exclude cu totul posibilitatea apartenenței sale la cultura Cruceni-Belegiș, poate ca facies regional.

Ritul funerar exclusiv al comunităților Cruceni-Belegiș a fost incinerarea, cu depunerea resturilor arse, inclusiv piesele de port, în urne. Structura mormintelor este asemănătoare celor aparținând culturii Gârla Mare. Există indicii de organizare a necropolelor pe parcele de familie sau clan, vădind o structură socială complexă.